

Danutė KALAVINSKAITĖ

Bažnytinės muzikos problematika Katalikų Bažnyčios XX a.–XXI a. pr. dokumentuose

Issues of Church Music in the Documents of the Catholic Church in the 20th and the Early 21st Century

Anotacija

Šio straipsnio tyrinėjimo objektas – XX šimtmetį išleisti Katalikų Bažnyčios dokumentai, apibrėžiantys muzikos paskirtį liturgijoje ir iš to kylančius reikalavimus bažnytinei kūrybai. Dokumentuose galima išskirti, viena vertus, esmines, stabilias Bažnyčios nuostatas, o kita vertus, bažnytinės muzikos (*musicae sacrae*) traktavimo pokyčius, kuriuos paskatino Vatikano II Susirinkimo inicijuotas liturgijos atnaujinimas, – šiedu aspektai turėtų padėti apskritai suprasti katalikų bažnytinės muzikos pobūdį arba dvasią. O per konkrečius nurodymus liturginės ir paraliturginės muzikos kūrėjams atsiskleidžia šiuolaikinės bažnytinės kūrybos formaliosios galimybės bei ribos. Trumpa Šventojo Sosto dokumentų publikavimo ir liturginės reformos įgyvendinimo Lietuvoje apžvalga iš dalies paaiškina muzikos padėties XX a. pab.–XXI a. pr. Lietuvos katalikų bažnyčiose ypatumus (nulemtus bendro žemo visuomenės kultūros lygio, okupacijos metais nutrauktos religinio gyvenimo tradicijos, liturgijos neišmanymo ir pan.). Tik juos supratęs, galima sėkminga tolesnė lietuviškos liturginės muzikos raida.

Reikšminiai žodžiai: *musicae sacrae*, bažnytinė muzika, grigališkasis choralas, Bažnyčios dokumentai apie muziką, Vatikano II Susirinkimas, Liturginė konstitucija, šv. Mišios, liturginis atsinaujinimas/reforma, įkultūrinimas, veiklus dalyvavimas.

Abstract

In this article the research object encompasses the documents of the Catholic Church of the last century wherein the role of music in liturgy and ensuing requirements for the liturgical works are defined. On the one hand, these documents highlight essential and firm Church's provisions, but, on the other hand, they reveal changes in approaching sacred music (*musicae sacrae*) determined by the liturgical renewal initiated by the Second Vatican Ecumenical Council. These two aspects should help to understand the nature, or the spirit, of Catholic sacred music in general. Specific instructions to liturgical and paraliturgical music, in their turn, reveal the formal potential and boundaries of modern liturgical works. A brief review of publishing documents of the Holy See and the implementation of the liturgical reform in Lithuania explains, to a certain extent, the peculiarities of music in Lithuanian Catholic churches in the late 20th century and the early 21st century (as determined by low cultural level of society in general, traditions of religious life broken by the occupation, liturgical illiteracy, etc.). Further successful development of Lithuanian liturgical music is possible only if the above-mentioned peculiarities are recognised.

Keywords: sacred music, church music, Gregorian chant, church documents on music, the Second Vatican Ecumenical Council, Constitution on the Sacred Liturgy, Holy Mass, liturgical renewal/reform, inculturation, active participation.

Nors Katalikų Bažnyčia pati yra daugiau ar mažiau svarbi bendrosios tautų kultūros dalis, jos skelbiamas „tikėjimas ir kultūros susitinka kaip dvi ne to paties lygmens tikrovės“ (KultPast, 5)¹. Krikščionių bendruomenių vyresniesiems, nepriklausomai nuo esamos kultūros, visada rūpėjo ir iki šiol pirmiausia rūpi išlaikyti teisingą tikėjimą arba teisingą Dievo garbinimą (*orthodoxos*). Muzika į jų akiratį dažniausiai patenka tiek, kiek ji yra svarbi viešojo kulto – liturgijos² – raiškiai, ji turi savitai ir tinkamai atspindėti tą tikėjimą, kuriuo Bažnyčia remiasi ir kurį skelbia³. Gindami tikėjimo grynumą ir puikiai suvokdami muzikos įtaką žmogaus dvasiniam gyvenimui (pvz., žr. MuSaDi, 4–12), Bažnyčios vadovai saugojo apeiginę muziką nuo sąsajų su nekrikščionišku arba tikėjimo neperkeistu pasauliu (kaip antai pirmaisiais amžiais – su stambeldiškais ir orgiastiniais pagonių papročiais, su apskritai į pramogą nukreipta pasaulietine

kultūra, paskutiniu metu – su *New Age* ideologijos skatinamu skirtingų religijų elementų maišymu pagal asmeninį skonį): „Savo prigimtimi ši [t. y. liturginė – D. K.] muzika turi būti kitokia nei toji, kuri skirta sukelti ritminę ekstazę ar bukinančią nejautrą, ar juslinį susijaudinimą, ar *ego išnykimą nirvanoje*“ (Ratzinger, 1997, p. 138).

Bažnyčios dokumentų, kuriuose aptariami pirmiausia muzikos reikalai, 1903–2007 m. laikotarpiu išleista apie dešimtį⁴. Tai Šventojo Sosto dokumentai – popiežių enciklikos, apaštališkosios konstitucijos, laiškai, Vatikano II Susirinkimo konstitucijos ir kreipimaisi, įvairių kongregacijų aplinkraščiai ir instrukcijos⁵, vietinių vyskupų konferencijų⁶ dokumentai. Bažnyčios nuostatos taip pat primenamos, svarstomos ir aiškinamos popiežių homilijose, bendrosiose audiencijose (kreipimaisi), kongregacijų prefektų kardinolų laiškuose, pranešimuose, kalbose ir pan. Muzika, kaip integralus iškilmingų bažnytinių

apeigų elementas, viena vertus, neturintis teisės disonuoti su katalikų tikėjimo tiesomis, kita vertus, atspindintis liturgijos tvarkos pokyčius ir formuojantis asmens savivoką, Bažnyčios dokumentuose dažniausiai aptariama greta kitų liturgijos dėmenų; taip pat ji turima omeny bendrai kalbant apie bažnytinį meną. Muzikos kūrybai ir atlikimui bažnyčioje galioja įvairūs paraginimai ar draudimai, apskritai reglamentuojantys tikinčiųjų liturginę veiklą, leidimai ypatingais atvejais: siekiant kokio nors pastoracinio tikslo – adaptuoti (dažniausiai supaprastinti) tikėjimo raišką, perspėjimai dėl nesaikingumo eksperimentuojant, draudimai šventoje erdvėje kurti pasaulietinę nuotaiką. Vis dėlto reikėtų pasakyti, kad, nors iš Bažnyčios dokumentų visumos galima suprasti, kokio pobūdžio menas tinka katalikų liturgijai ar bažnyčiai, tačiau, norint jį kurti, to nepakanka – būtina dar ir *sentire cum Ecclesia* (lot. „jausti su Bažnyčia, kaip Bažnyčia“): „Tik giliai įžengęs į *sensus Ecclesiae* menininkas gali bandyti suvokti ir išreikšti Liturgijoje švenčiamo Slėpinio tiesą“ (Chir, 12).

XX amžius, ypač antroji jo pusė, buvo reformų Katalikų Bažnyčioje laikas. Nors nauji oficialūs dokumentai dažnai atsiranda apmąstant ankstesnius, jų idėjas plėtojant ir pritaikant aktualiai situacijai, būtų galima laikyti, kad, 1963–1987 m. paskelbus pagrindines liturgijos reformos nuorodas ir instrukcijas, nuo popiežiaus Jono Pauliaus II apaštališkojo laiško „*Vicesimus quintus annus*“ (po 25 m. apžvelgiant Susirinkimo paskatintą liturgijos atnaujinimą, 1988) pradedama reformos revizija, kurios vienas etapas baigiamas XI eucharistine Vyskupų sinodo asamblėja (2005 m. spalio mėn.) ir Vatikano II Susirinkimo pabaigos 40-mečio minėjimu (2005 12 08). Šiuo revizijos laikotarpiu į visuotinės Bažnyčios gyvenimą vis aktyviau galėjo įsitraukti ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje.

Sąvokos *musica sacra* apimtis

Katalikų Bažnyčios dokumentai, net ir skirtieji muzikai, nėra muzikologijos veikalai, todėl bandantiems jais remtis iškyla terminologijos keblumų, kaip antai neaiškios sąvokos, nesisteminga, nenuosekli muzikos rūšių klasifikacija, skirtinga muzikos liturgijoje traktuotė (ypač po liturgijos reformos) ir pan. Iki XX a. pradžios visa bažnyčioje skambėjusi muzika buvo susijusi su liturgija ar kitomis pamaldomis, todėl vadinta *musica sacra* – šventąja muzika arba bažnytine muzika (lot. *musica ecclesiastica*, vok. *Kirchenmusik*, angl. *church music*)⁷. Tad terminas *musica sacra* Bažnyčios dokumentuose pirmiausia reiškė muziką, skirtą bažnytinėms apeigoms. XX a. dokumentai atspindi sampratos pokyčius ir maišatį terminijoje, pasikeitus muzikos vaidmeniui: Katalikų Bažnyčia ilgainiui į liturgijos apeigas išleido anksčiau liturgine nelaikytą muziką, taip pat ėmė vis labiau pripažinti religinės neliturginės (paraliturginės) muzikos vertę ir naudą.

„*Motu proprio Tra le sollecitudini*“ (1903) *musica sacra* pirmiausia apibrėžiama nurodant tam tikras ypatybes (deja, jų plačiau neaiškinant): ji turinti būti šventa, geros formos ir universali, t. y. tinkama visoms tautoms (TraLeS, 2). Popiežius Pijus X, be abejonės, turėjo galvoje tik liturginių apeigų metu skambančią muziką, nes ją apibūdino kaip „integralią iškilmingos liturgijos dalį, padedančią šlovinti Dievą, šventinti ir ugdyti tikinčiuosius“ (TraLeS, 1). *Musica sacra* apibūdinama ir per muzikos rūšis: minimas grigališkasis choralas, klasikinė polifonija (pirmiausia XVI a. Romos mokykla), dabartinė, t. y. naujųjų laikų, muzika ir vargonų muzika. Taip pat nurodoma, kas tikrai nėra *musica sacra* ir neleistina bažnyčioje: XIX a. Italijoje pamėgtas „teatrinis stilius“⁸. Giesmės tautine kalba šventajai muzikai nepriklauso – iškilmingoje liturgijoje jos draudžiamos (TraLeS, 7). Tokios pačios pozicijos laikomasi Pijaus XI apaštališkoje konstitucijoje „*Divini cultus*“ (1928) bei Pijaus XII enciklikoje „*Mediator Dei*“ (1947), nors šioje skatinama visaip remti bendruomeninį giedojimą (lotyniškai ir gimtąja kalba).

Enciklikoje „*Musicae sacrae disciplina*“ (1955) Pijus XII nurodo, kad *musica sacra* „yra pašaukta tarnauti dieviškajam kultui“ (MuSaDi, 21), todėl ji turinti būti „apsaugota nuo visko, kas šventajam kultui nederėtų ar dalyvaujantiems tikintiesiems kliudytų kelti mintis į Dievą“ (MuSaDi, 30). Pirmas pokytis šiame dokumente klasifikuojant *musicae sacrae* rūšis yra tas, kad, greta liturginės muzikos, pagražinančios liturgines apeigas (MuSaDi, 34–35), kaip *musicae sacrae* atšaka jau paminima ir „religinė muzika, dar vadinama liaudies muzika“ (dažniausiai giedama gimtąja kalba)⁹, kuri gali turėti „išganingos įtakos, kai panaudojama pačioje bažnyčioje neliturginiuose veiksmuose ir apeigose ar už jos sienų įvairiose šventėse“ (MuSaDi, 36–37). Antra, dar labiau nei anksčiau išryškinta funkcionalumo svarba: nors ir tradiciškai sakraliajai sferai priskirdamas daugiabalsę muziką (senąją polifoniją, naujas kompozicijas ir instrumentinę muziką), Pijus XII nurodo, kad apeigose nedera skambėti tokiems kūriniams, „kurie dėl išpūsto triukšmingumo savo besaikiu perkrovimu galėtų aptemdyti liturgijos žodžius ar trukdyti dieviškųjų apeigų veiksmą, ar pagaliau niekais paversti giesmininkų kompetenciją ir sugebėjimus, tuo pažeisdami dieviškojo kulto grožį“ (MuSaDi, 57). Kritikuojamas nežabotas meninis įkvėpimas (MuSaDi, 22), o liaudies giesmės, kad ir vadinamos religine muzika, yra draudžiamos tik iškilmingoje liturgijoje, o „neiškilmingai atnašaujamosiose mišiose jos gali nuostabiai paveikti, kad [...] tikintieji dalyvautų ne tik kaip nebyliai ir pašaliniai žiūrovai, bet, šventąjį veiksmą sekdami mintimi ir balsu, su kunigo maldomis jungtų ir sąvąsias. Tatai įvyksta, jei giesmės yra gerai pritaikytos atskiroms mišių dalims“ (MuSaDi, 64).

Instrukcijoje „De musica sacra et sacra liturgia“ (1958), skirtoje sukongretinti ir apibendrinti XX a. I pusės popiežių dokumentuose pateiktas nuostatas, terminas *musica sacra* apima „grigališkąjį choralą, šventąją polifoniją, šiuolaikinę šventąją muziką, šventąją vargonų muziką, giesmes, taip pat religinę muziką“ (DeMuSa, 4–10. 16–20). Čia svarbiausias klasifikacijos kriterijus yra muzikos tikimas liturgijai: choralas tinkamas neabejotinai, vokalinė polifonija *a cappella* ir ypač naujųjų laikų muzika – tik su išlygomis, šventoji instrumentinė muzika apskritai nebūtina (nors gali papuošti liturgiją), giesmės labai naudingos liaudžiai, bet geriau teskamba neliturginėse pamaldose. O religinė muzika, „sukurta laisvu stiliumi“ – akivaizdu, kad turima galvoje ne liaudies giesmės, o profesionali kūryba, – nėra skirta liturgijai, bet gali būti „veiksminga pagalbinė priemonė“ pamaldumui žadinti (DeMuSa, 10).

Po Vatikano II Susirinkimo bažnytinės muzikos padėtis reformuotos liturgijos požiūriu apsvastyta instrukcijoje „Musicam sacram“ (1967). *Musica sacra* joje apibrėžiama kaip „muzika, skirta Dievo kulto reikalams ir pasižyminti šventumu¹⁰ bei formos darnumu“ (MuSa, 4a). Ji skirstoma kiek kitaip nei anksčiau: „grigalinis giedojimas, senoji ir modernioji įvairių rūšių bažnytinė polifonija¹¹, šventoji muzika vargonams bei kitiems bažnyčioje leistiems instrumentams ir šventas, t. y. liturginis bei religinis, giedojimas“ (MuSa, 4b). Meninę muzikos vertę laikant savaime suprantama, ypač pabrėžiamas funkcionalumas: apeigose leidžiamos visos išvardytos *musicae sacrae* rūšys, „jei tik atitinka pamaldų dvasią¹², atskirų jos dalių pobūdį ir nekliudo kaip reikiant aktyviai dalyvauti žmonėms“ (MuSa, 9).

Galiausiai instrukcijoje „Koncertai bažnyčiose“ (1987) muzika, tinkama bažnyčiai, suskirstyta pagal kilmę ir paskirtį (žr. KonBa, 9): sakralinė („sukurta dieviškajam kultui švęsti“, nors galbūt dabartinėms apeigoms ir nebetinka) ir religinė („kuri semiasi įkvėpimo iš Šv. Rašto ar liturgijos arba kreipiasi į Dievą, į Mergelę Mariją, į šventuosius ar į Bažnyčią“). Į „dvasinius koncertus“ (t. y. koncertus bažnyčioje greta liturgijos) perkeltinas „įprastinis sakralinės polifoninės muzikos repertuaras“, nebetinkamas reformuotų apeigų ritmui bei pobūdžiui (KonBa, 2), „tiek instrumentinė, tiek vokalinė sakralinė muzika“ (KonBa, 6), taip pat gali skambėti religinė muzika. Minima ir „dvasinė muzika, kaip antai oratorijos, religinės kantatos“ (KonBa, 9e). Galimybę skambėti bažnyčioje lemia kūrinio paskirtis¹³. Panašioje Lietuvos Vyskupų Konferencijos instrukcijoje „Koncertai ir kiti renginiai bažnyčiose bei koplyčiose šalia liturginių pamaldų“ (2001) „šventąja muzika“ kažkodėl vadinama tik vokalinė, sukurta pagal liturginius tekstus (žr. LKon, 5). Spėjant, kad tai yra neapsižiūrėjimas, galima teigti, jog pasakutiniuose išleistuose Katalikų Bažnyčios dokumentuose, kaip ir prieš šimtmetį, terminas *musica sacra* vėl reiškia

vertingą įvairių amžių muziką to meto liturgijai (nepriklausomai nuo to, ar ji tinkama liturgijai šiuo metu). Į *musicae sacrae* apimtį įeina ir liturgijai skirta instrumentinė muzika, taip pat „religinis giedojimas“ (turbūt suprastinas kaip liaudies giesmės ar autorinės kompozicijos, galinčios pakeisti liturginius giedojimus pagal autentiškus tekstus). Religinė muzika (minima MuSaDi, KonBa), kaip ir „dvasinė muzika“, nepriklauso liturgijos ir *musicae sacrae* sferai, tačiau bažnyčioje gali skambėti¹⁴.

Esminės nuostatos

Didžiama esminių Katalikų Bažnyčios nuostatų bažnytinės muzikos atžvilgiu tampa akivaizdžios palyginus Pijaus X *motu proprio* „Tra le sollecitudini“ (1903), laikomą žymiausiu naujaisiais laikais bažnytinę muziką reglamentavusiu dokumentu, su Jono Pauliaus II chirografu „*Motu proprio* Tra le sollecitudini 100-mečiui“ ir XXI a. pradžios popiežių (Jono Pauliaus II, Benedikto XVI) teiginiais apmaštant pačią muziką (vokalinę ir instrumentinę, jos vietą bei vaidmenį apeigose ir jai būtinas ypatybes) ir muziko (choro dalyvių, vargonininko etc.) tarnystę. Pasak Pijaus X (Laišk1903), reikalavimai bažnytinei muzikai kyla dėl dviejų sąlygų: 1) Dievui reikia atiduoti tai, kas geriausia, 2) muzika turi tarnauti liturgijai (o ne atvirkščiai), t. y. ji turi būti ir vertinga, ir funkcionali.

Tikslingumo principas

Bažnyčios veiklos tikslas – įvykdyti Dievo norą, „kad visi žmonės būtų išganyti ir pasiektų tiesos pažinimą“ (1 Tim 2, 4). Ši misija pagrindžia ir Bažnyčios atliekamas apeigas (MeDei, 25), vien jo turi būti siekiama ir per muziką (muzikavimą). „Menas menui“ krikščionims netinka, nes „niekais nuleidžia galutinį tikslą, įdiegtą kiekvieno sutvėrimo prigimtyje“, kuris žmogui yra kaip siekis Dievo tobulumą skelbti ir, kiek jėgos leidžia, sekti (MuSaDi, 24–25). Tai galioja ir bažnyčiose rengiamiems religinės muzikos koncertams (žr. KonBa, 9). Liturgijoje tinkama muzikos padėtis – būti „liturgijos dalimi ir kuklia tarnaitė“ (TraLeS, 23), ją papuošiant, padedant atskleisti švenčiamą Slėpinį, sustiprinant veiksmy poveikį, o žmones įkvėpiant maldai. „Tad šventovėje neturi būti nieko, kas sutrikdytų ar bent sumažintų tikinčiųjų pamaldumą ir dievobaimingumą, nieko, kas pagrįstai galėtų kelti pasibjaurėjimą ar papiktinti, ir, svarbiausia, nieko, kas nusizengtų šventųjų ceremonijų etiketui bei sakralumui ir todėl nebūtų verta Maldos Namų ir Dievo Didybės“ (TraLeS įžanga, dar žr. Kreip1968). Patys liturginiai giedojimai turi išlaikyti savo formą, atitinkančią jų funkciją ir tikslą (TraLeS, 10). Daugelyje Bažnyčios dokumentų apgailestaujama dėl nukrypimų nuo šventosios muzikos tikslo ir padėties, kaip antai per didelio koncertiškumo¹⁵, kompozicijų išstetumo¹⁶, nesantūrumo (TraLeS įžanga, MuSaDi, 18)

ir pramoginio muzikos pobūdžio¹⁷ – siūloma vengti, kad „Mišios būtų švenčiamos iš troškimo parodyti prašmatnų reginį arba kitokių ceremonijų, įskaitant profanines, stiliumi“ (RedSa, 78).

Muzikos šventumas, meniškumas, universalumas

Popiežius Jonas Paulius II, minint „Tra le sollecitudini“ šimtmetį, pakartojo Pijaus X išdėstytas pagrindines ypatybes, būtinas, kad muzika atliktų savo vaidmenį: ji turi būti šventa, geros formos (meniška) ir universalu. Pijus X **šventa** laikė tokią muziką, kurioje – nei pačiame kūrinyje, nei jo atlikime – nėra jokio profaniškumo (TraLeS, 2), Paulius VI – maldingumo ir kilnumo kupiną muziką (Kreip1968). Nors „Tra le sollecitudini“ teigiama, o vėlesniuose dokumentuose kartojama, kad labiausiai šventas yra grigališkasis choralas, šventumo reikalauja ir iš religinių (neliturginių) liaudies giesmių: jos turinčios „pilnai atitikti katalikų tikėjimo mokslą, [...] būti laisvos nuo pasipūtusio tuščiažodžiavimo ir pagaliau, nors trumpos ir lengvos, pasižymėti tam tikru religiniu kilnumu ir rimtumu“ (MuSaDi, 63). Šventa negalinti būti jokia su pasaulietine aplinka susijusi muzika. Štai XIX a. viduryje kritikuotos bažnyčioje atliekamos pasaulietinės arijos, XIX a. antroje pusėje draustos netinkamos fantazijos, „figūrinė“ muzika, kaip antai polkos, valsai, mazurkos, menuetai, rondo, kadriliai, kontradansai, polonezai, tautiniai himnai, populiarios arijos, meilės ir komiškos dainos ir baladės, taip pat bet kokia triukšminga muzika¹⁸. Pijus X priešinosi bažnytinės muzikos užteršimui teatrinio stiliaus konvencionalumu (TraLeS, 6). Po Vatikano II Susirinkimo labiausiai kritikuojamas Mišiose skambančios muzikos nesantūrumas ir banalumas, rodantys, kad muzikai nesupranta ar negeba išreikšti Slėpinio taip, kaip jis suvokiamas pilnatviško Bažnyčios tikėjimo (Chir, 4; EdeE, 48 etc.¹⁹). Muzikos šventumo sąlyga yra ir jos ryšys su praeities bažnytine muzika: naujos kompozicijos turi būti kuriamos, viena vertus, remiantis sveika tūkstantmete *musicae sacrae* tradicija²⁰, kita vertus, susipažinus ir apsvarsčius „naujus šventosios Liturgijos nuostatus bei reikalavimus“ (MuSa, 59; dar žr. MuSa, 60).

Meniškumas, arba **formos gerumas** (arba kilnumas, žr. MeDei, 188), bažnytinei muzikai reikalingas, kad būtų galima veiksmingai ugdyti ją girdinčiuosius (TraLeS, 2). Todėl visiškai atmetini tokie meno kūriniai, kurie „atrodo kaip tikro meno iškraipymas ir kurie kartais atvirai šokiruoja krikščionių skonį, kuklumą ir maldingumą ir skandalingai įžeidžia tikrą religinį jausmą“ (MeDei, 195, cit. Kanonų teisės kodekso kan. 1178). Pasak Jono Pauliaus II, muzika turi būti verta Liturgijos didingumo: „Mes turime melsti Dievą teologiškai teisingomis formuluotėmis ir kilniu būdu. Šiuo atžvilgiu krikščionių bendruomenė turi ištirti sąžinę, idant muzikos ir himnodijos grožis vėl grįžtų į liturgiją. Jie privalo apvalyti pamaldas nuo

stiliaus bjaurumo, nuo neskoningų išraiškos formų, nuo bedvasių muzikos tekstų, nevertų didžiojo veiksmo, kuris yra švenčiamas“²¹. Tačiau vien meniškumo nepakanka. Po liturgijos reformos ypač pabrėžiama, kad muzika turi būti ir funkcionali: „Kaip liturginis elementas, giesmė integruotina į paties šventimo formą. Vadinasi, visa – tekstas, melodija ir atlikimas – turi atitikti švenčiamo slėpinio prasmę, apeigų dalis ir liturginius laikus“ (SaCar, 42; dar žr. Chir, 5).

Trečiąją ypatybę – **universalumą (visuotinumą)** – Pijus X apibūdino kaip „muzikos buvimą šventa ir keliančia tik gerą įspūdį visoms tautoms“ (pagal TraLeS, 2), turbūt nemanydamas, kad liturgine muzika kada nors galėtų būti laikomas ne tik grigališkasis choralas ar jam artimas daugiabalsiškumas. Ir, pasak Pijaus XII, „jei gregorianiškasis giedojimas, nesugadintas ir pilnas, ims skambėti viso pasaulio bažnyčiose, tai jis, kaip ir šventoji Romos liturgija, turės visuotinumą žymę“ (MuSaDi, 45). O XXI a. pradžioje muzikos „universalumas“ traktuojamas labiau kaip jos suprantamumas ir priimtumas daugeliui kokios nors vietinės bažnyčios narių, iš to ir kyla reikalavimas liturgijoje neeksperimentuoti, atlikti tik rūpestingai peržiūrėtą ir tikinčiųjų netrikdančią muziką²².

Kituose paskutinių metų Bažnyčios dokumentuose pirmiausia akcentuojama ne atskiros muzikos (ar kito meno) ypatybės, bet visa apimantis **ars celebrandi** – su doru kasdieniu gyvenimu ir tinkama laikysena Dievo atžvilgiu glaudžiai susijęs **liturgijos šventimo menas** (žr. Kreip. Arinze, 4; SaCar, 40. 42. 52. 55), kurio elementams, ypač liturginiam giedojimui, privalomas grožis turįs kilti iš įsižiūrėjimo į „prisikėlusio ir Šventoje Dvasioje pašlovinto Kristaus“ (SaCar, 35) meilės tiesą²³. Čia minima „prisikėlusio Kristaus“ tikrovė yra už racionalaus supratimo, taigi ir mokslo ribų – teiginių apie Dievo meilės tiesos grožį neįmanoma lengvai paversti religinės muzikos kūrybos receptu, tačiau, jų nepaisant, būtų pamestas esminis Bažnyčios matmuo, kurio laikantis bet kokia veikla Bažnyčioje ar Bažnyčiai (pavyzdžiui, liturginės muzikos kūryba) turi remtis ne vien proto pažinimu, bet ir gyva kasdieninio tikėjimo arba gyvenimo Dievo akivaizdoje patirtimi.

Choralas – šventosios muzikos etalonas

Pavyzdiniu šventosios muzikos stiliumi Bažnyčios dokumentuose ir prieš šimtmetį, ir dabar nurodomas grigališkasis choralas: „kuo kompozicija savo tinkle, įkvėpimu ir vidaus turiniu artimesnė grigališkajam choralui, tuo labiau ji šventa ir tinkama liturgijai“ (TraLeS, 3; dar žr. DeMuSa, 16; InLab, 61), nes „šis giedojimas tikrai turi didžią galią pakylėti žmogaus dvasią į dieviškąją tikrovę“ (LitAu, 28). Todėl turi būti skatinami choralo tyrinėjimai (Laišk1903), nuolat primygtinai raginama jo mokyti vienuolijose, kunigų seminarijose (TraLeS, 25;

DiCu; MeDei, 191; MuSa, 52; SaCar, 62), taip pat ir visus tikinčiuosius: „Mišių liturgijoje pirmiausia skatintinas grigališkasis giedojimas“ (³IGMR, 41), o ganytojai tepasirūpina, kad „tikintieji sugebėtų bendrai kalbėti ar giedoti jiems priklausomas dalis ir lotyniškai“ (MuSa, 47)²⁴. Giedojimą lotynų kalba, pirmiausia grigališkąjį, galima įtraukti ir į tautinę kalbą laikomas mišias (MuSa, 51), o kunigams visur ir visada leidžiama liturgiją švęsti lotynų kalba (RedSa, 112). Grigališkasis choralas – pavyzdys, kaip kurti naujas melodijas: jos kurtinos tokios, kad „savo galia ir grynumu galėtų rimtai lygintis su senosiomis“ (MuSaDi, 44; dar žr. MuSa, 56). Tai nėra paskata mėgdžioti choralą, bet kvietimas siekti, kad „naujos kompozicijos būtų įkvėptos tos pačios dvasios, kuri jį įkvėpė ir pamažu suformavo“ (Chir, 12). Grigališkasis choralas ir lotynų kalba dokumentuose tiek iki Vatikano II Susirinkimo, tiek po jo vadinami Romos liturgijos vienybės ženklų visiems katalikams (DiCu; MeDei, 60; MuSaDi, 45; Kreip01-27, 3; Chir, 7; SaCar, 42. 62), ypač vertingu globalizacijos epochoje, kai drauge neretai meldžiasi įvairių tautų žmonės.

Muziko tarnystės liturgijoje įpareigojimai

Giedojimas liturgijoje, – tai ypač pabrėžiama XX a. I pusės Bažnyčios dokumentuose, – laikomas liturgine tarnyba (TraLeS, 13), kilniausiu veiksmu ir pagalba Bažnyčiai „vykdant apaštališkąją misiją“ (MuSaDi, 29. 34–35). Todėl muzikams keliami moraliniai reikalavimai: bažnytiniame muzikavime dalyvaujantys kompozitoriai, vargonininkai, choro vadovai, giedotojai, instrumentininkai privalo būti dori krikščionys (TraLeS, 14; MuSaDi, 28; DeMuSa, 97)²⁵. Moralės sferai galima priskirti ir pareigą deramai eikvoti savo talentus, pavyzdžiui, susilaikyti nekūrus muzikos, jei tam trūksta gabumų (MuSaDi, 61), muzikuoti „tinkamai, kaip nurodyta, [...] dėmesingai, maldingai, vieningai, teisingu tonu“ (DiCu), sąmoningai paklusti nustatytoms normoms (Chir, 4). Esant galimybei rinktis, siūloma į liturginę tarnybą kviesti gerus giedotojus, kompetentingus muzikantus (DeMuSa, 60; MuSa, 8; KonBa, 7), bet ne mažiau svarbu už profesionalumą turėtų būti muzikuojančiųjų dvasinė branda, liturgijos supratimas, reikalavimų bažnytinei muzikai išmanymas: „Šventoji muzika ir liturgija yra glaudžiai susiję [...]. Todėl ir šventosios muzikos, ir liturgijos mokymas negali būti atsieti vienas nuo kito“ (DeMuSa, 104).

Vokalinės muzikos pirmenybė

„Tikroji bažnyčios muzika yra vokalinė“ (TraLeS, 15). Tai lemia kelios priežastys: giedoti geba dauguma žmonių; bendra giesmė juos suvienija; žodžiais, kurių įtaigumą muzika sustiprina, galima aiškiai išreikšti tikėjimo tiesas, katechizuoti, Dievą garbinti, prašyti, atsiprašyti ir Jam dėkoti²⁶ – skirtingai nuo bežodės instrumentinės muzi-

kos, kuri visais laikais dažnai skambėjo ir pasaulietiniuose renginiuose²⁷. Kadangi liturginis tekstas yra neatsiejama liturgijos dalis, jo nevalia trumpinti, jis turi būti aiškiai girdimas²⁸. Labai palaikytinos *scholae cantorum* ir kitokie chorai (DiCu; MuSaDi, 73–74; MuSa, 20), kurių priedermė – atstovauti susirinkusiųjų bendruomenei ir nurodytais atvejais padėti jai giedoti.

O instrumentinė muzika nėra būtina: leidžiama giesmėms pritari vargonais ar kitais instrumentais, tačiau jie neturi užgožti balsų taip, kad tekstai taptų sunkiai suprantami (TraLeS, 15–16; MuSa, 64). Taip pat draudžiama liturgijoje muzikuoti be pertraukos: tylą privaloma per konsekraciją – tuo metu draudžiama ir giedoti, ir groti, pamaldi tylą išlaikytina iki *Tève mūsu*, vargonai turi tylėti kunigui teikiant palaiminimą – idant visi tikintieji jį išgirstų ir panašiai, o „jei koks vietinis paprotys vargonuoti per tyliąsias [negiedamas – D. K.] Mišias gali kliudyti dalyvauti tikintiesiems bendra malda ar giesme, toks paprotys turi būti panaikintas“ (DeMuSa, 28–29). Instrumentai turi tylėti celebruojančiam kunigui ar patarnautojui balsiai skaitant maldas, skaitinius ar giesmes (MuSa, 64; KonBa, 7; ²IGMR, 12). Vien instrumentinė muzika traktuojama kaip puošmena (DeMuSa, 81), todėl pirmiausia tinka iškilmingai liturgijai ir šventiniam laikui: antai atgailos ir gedulo laikotarpiais (per gavėnią, Didįjį Tridienį ir gedulines pamaldas) ji neleidžiama, o advento metu turi skambėti santūriai, idant „atitiktų to laiko prigimtį ir neužbėgtų už akių pilnatviškam Viešpaties Gimimo džiaugsmui“ (³IGMR, 313).

Muzikavimo natūralumas

XX a. paplitus muzikos įrašymo ir transliavimo technikai bei elektroniniams instrumentams, instrukcijoje „De musica sacra“ (1958) nurodyta, kad muzika bažnyčioje gali būti atliekama tik gyvai ir tik tradiciniais instrumentais: liturgijoje negali būti naudojami mechanškai ar automatiškai grojantys prietaisai (DeMuSa, 60c), elektroniniai ar panašūs vargonai gali būti tik laikinas vamzdinių vargonų pakaitalas (DeMuSa, 64), visiškai draudžiama liturgijoje naudoti patefoną, radiją, magnetofoną ir panašius aparatus (DeMuSa, 71), kariljoną ir varpų imitacijas (DeMuSa, 90–91). Jokiu būdu neleidžiami bažnyčioje kokie nors projektoriai, labiausiai – kino projektoriai (DeMuSa, 73). Muzikos įrašai „ypač atsargiai, laikantis Vyskupų konferencijos nustatytų normų“, kartais gali būti pasitelkiami tik specialiai vaikams skirtose Mišiose (PuB, 32)²⁹.

Bažnytinės muzikos kriterijų kaitos kryptys

Kalbant apie nuostatų kaitą, reikia pasakyti, kad ilgai brendusią reformą jau XX a. pradžioje pradėjo popiežius Pijus X. Tad kai kurie dalykai, pvz., *participatio actiosa*,

Mišių apeigų glaustumas (koncentruotumas) ir muzikos funkcionalumas, buvo vėl atrasti ir įgyvendinami per visą XX amžių, juos nuolat persvarstant, dažnai suteikiant naują atspalvį. Kitus dalykus (kaip antai tautinę kalbą, bendruomenės giedojimą ir pasauliečių bendradarbiavimą liturgijoje, krikščionybės įkultūrinimą, tylos poreikį) labiau išskėlė liturginė Vatikano II Susirinkimo reforma ar dabarties aplinkybės. Klasifikuojant ne laiko požiūriu, galima sakyti, kad reikalavimų bažnytinei muzikai ir kitkam, kas susiję su apeigomis, pokyčius lėmė dvejopas „pasaulio pamatymas“: pripažinta 1) pasauliečių svarba ir 2) pasaulio – ne tik Europos – tautų (taip pat ir visuomenės sluoksnių) kultūrų įvairovės vertė. Liturgiją „pritaikant laiko dvasiai“, nuo statiško tobulos Bažnyčios paveiklo pereinama prie Bažnyčios kaip prie dinamiškos, per istoriją keliaujančios Dievo tautos sampratos, nuo „avelių valdymo“ mentaliteto – prie „ganymo“ tarnystės, dvasininkų ir pasauliečių bendradarbiavimo ir dialogo (Vaišvilaitė, 2005).

Nuo apeiginių veikslių „polifonijos“ į „vienbal-siškumą“

Tarp esminių nuostatų minėtas Katalikų Bažnyčios veiklos tikslingumas XX a. pradžioje buvo išreikštas reikalavimu liturginę muziką riboti – pritaikyti apeigoms. Tai atspindi Dievo garbinimo būdo kaitą nuo puošnių ceremonijų³⁰ link veiklos pasaulyje prioriteto: „Romos apeigos visada buvo forma pamaldų, kurioms svarbu misija. Todėl jos yra sąlygiškai trumpos: yra daug ką nuveikti už bažnyčios sienų“ (Kreip1998)³¹. Siekiant apeigas koncentruoti, pasikeitė tradicinės choro muzikos padėtis – nors deklaruojama, kad klasikinė vokalinė polifonija yra puoselėtina ir svarbi, vis dėlto kaip tinkamesnis laikas daugeliui kompozicijų skambėti nurodoma ne liturgija, bet renginiai greta jos, t. y. kitokios pamaldos ar bažnytiniai koncertai (MuSa, 53; KonBa, 6). Dar viena choro muzikos padėties liturgijoje pablogėjimo priežastis yra draudimas lygiagrečiai kalbėti ar giedoti liturgijoje dviem dalyviams, pvz., kunigui (ar patarnautojui) ir chorui (ar bendruomenei arba atskiriems žmonėms). XX a. pradžioje būta tik užuominų apie celebruojančio kunigo ir kitų dalyvių tarpusavio koordinaciją (TraLeS, 22–23), net ir XX a. vidury dar tebesiūlyta tikintiesiems, nesuprantantiems lotynų kalba atliekamų apeigų, liturgijos metu medituoti slėpinius, kalbėti kitas maldas (MeDei, 108), kiek vėliau nurodomi mišių momentai, kai turi gerai girdėtis kunigo maldos, pirmiausia Kanonas (DeMuSa, 27b. 29), tačiau nuo Vatikano II Susirinkimo nuosekliai diegiamas principas, kad visi liturgijos dalyviai yra svarbūs ir turi girdėti vienas kitą: „Daly, priklausančios chorui ar žmonėms ir jų atliekamos, neturi būti kalbamos celebranto privačiai. Taip pat ir skaitiniai, kurie skaitomi ar giedami atitinkamo patarnautojo, neturi būti privačiai celebranto kalbami.

[...] Celebrantas gali giedoti ar rečituoti *Ordinarium* dalis drauge su bendruomene ar choru“ (InOe, 32–33. 48b; dar žr. MuSa, 14–17. 26. 33. 35. 64; InDo, 4. 6; ²IGMR, 12). Ilgų kompozicijų chorui, kurios anksčiau dubliuodavo kunigo maldas, nebėra kaip giedoti.

Nuo vienintelio giedojimo link įvairovės

Visų liturgijoje esančiųjų „pamatymas“ sukėlė ir daugiau padarinių: pasikeitė liturgijos kalba, apeigose padaugėjo vaidmenų ir pakito jų santykis. Nors aptariamuose XX a. Katalikų Bažnyčios dokumentuose minima lotynų kalbos reikšmė, tačiau ilgą laiką buvusi vienintele teisėta liturgijos kalba, apie XX amžiaus vidurį ji tapo viena iš daugelio³². Panašiai atsitiko ir grigališkajam choralui – jis liko pavyzdinis (būdingas Romos liturgijai), bet retokai praktikuojamas liturginis giedojimas³³. Gimtosios kalbos klausimas, kaip žinome, buvo iškeltas jau XVI amžiuje, tačiau dėl opozicijos protestantizmui jis išspręstas lotynų kalbos naudai. Tautinės kalbos, dažniausiai per giesmes, į liturgiją (pirmiausia į tyliąsias mišias³⁴) pradėjo skverbtis dar iki XX amžiaus. „Nešventa“, nes kasdieninė, vietinė kalba pirmiausia įsitvirtino neliturginėse pamaldose, paskui – neiškilmingose mišiose, kaip sunkiai išraunama blygė. Bet jos nauda ugdant žmonių tikėjimą vis labiau pripažįstama³⁵. XX a. vidurio dokumentuose giesmės vietinė kalba vertintos prieštarinčiai³⁶, tačiau po Vatikano II Susirinkimo lotyniškus mišių giedojimus (pvz., introitą, ofertorijų, komuniją) leista pakeisti „kitomis giesmėmis“ (MuSa, 32) ir pan. Giesmės tautos kalba giriamos ir skatinamos kaip puiki bendruomenės suvienijimo ir įtraukimo į Eucharistijos šventimą priemonė: „Tebūnie sumaniai puoselėjamos populiarios religinės giesmės, kad ir neliturginėse pamaldumo pratybose, ir net liturginiuose veiksmuose, laikantis rubrikose nustatytų normų, galėtų skambėti tikinčiųjų balsai“ (SC, 118)³⁷. Visus pagrindinius liturginius tekstus išvertus į vietines kalbas, šios pradėtos ištiesai vartoti liturgijoje, taikant reikalavimus, anksčiau galiojusius lotynų kalbai: apeigose draudžiama Šventojo Rašto ir liturginį tekstą varijuoti, perfrazuoti ar kitaip keisti, jo fragmentus sukeisti vietomis ar ką nors praleisti (VQAn, 13; VarLe, 23; LitAu, 60; RedSa, 62. 69). 2003 m., minint „Tra le sollecitudini“ šimtmetį, popiežius Jonas Paulius II pažymėjo Vatikano II Susirinkimo inspirotoją sparčią tautinių³⁸ religinių giesmių raidą, pabrėždamas, kad šitoks giedojimas žmonėms ypač padeda aktyviai ir vieningai dalyvauti „ne tik maldingose praktikose, bet ir pačioje Liturgijoje“ (Chir, 11).

Nuo stebinės link šeiminkaujančios Dievo tautos

Jau minėtos, ypač daug diskusijų po liturginės reformos tebekeliančios XX a. naujovės, vadinamojo *participatio actiosa* (lot. „veiklus dalyvavimas“), pagrindas – ne vieną šimtmetį brendusi visuotinės kunigystės idėja.

Pijus X tikinčiųjų veiklumą siejo pirmiausia su choralo giedojimu (TraLeS, 3), kituose dokumentuose dar minimas ir atsakinėjimas kunigui per Mišias (DiCu, 9, MeDei, 105. 150. 191. 192, DeMuSa, 25. 31. 45). Tačiau XX a. viduryje ir II pusėje, skatinant bei giriant tikinčiųjų veiklumą, kaip svarbiausias nurodomas vidinis veiklaus dalyvavimo aspektas – maldingas susikaupimas, širdies kėlimas Dievop, iš kurio kyla išorinis aktyvumas³⁹. Vatikano II Susirinkimas leido susirenkantiems į liturgiją žmonėms būti veiklesniems, pirmiausia giedant, tuo apribojant autonomiškos choro veiklos laisvę⁴⁰. Kita vertus, raginama tikinčiuosius mokyti tokio „veiklumo“, kuris apima ir skaitinių ar liturginės muzikos klausymąsi (girdėjimą), ir susikaupimą, ir sąmoningą atsaką į tai, kas liturgijoje vyksta (Kreip1998, 3). *Participatio actuosa* sampratos raidą po Vatikano II Susirinkimo puikiai atskleidė arkivyskupas P. Marini: „Pirmuoju reformos vykdymo laikotarpiu dalyvimą neišvengiamai ženklino daugiausia išorinis bei didaktinis aspektas, neretai iškrypdavęs į „dalyvimą bet kokia kaina ir visomis formomis“. Tai, be abejo, trukdė ir tebetrukdo atrasti ir pasisavinti dieviškojo slėpinio giliausias vertybes bei veikimą. Dėl perdėtos reakcijos į kraštutinį pasyvumą, kuriuo persiėmė tikintieji, dalyvaudami vadinamosiose „tridentiškosiose Mišiose“, liturgijoje galbūt buvo perdėm akcentuojamas reiškinys. Įsivirtino būtinybė reikšti jausmus bei rodyti išgyvenimus siekiant suteikti liturgijai džiugios, šventiškos dvasios. Tačiau liturgija nėra tiesiog kokios nors grupės išgyvenimų suma, asmeninių ir kolektyvinių jausmų rezervuaras. Liturgija yra laikas ir erdvė, kur vidun paimami girdimi žodžiai ir garsai, padaromi savais atliekami gestai, įimami tariami ir giedami tekstai ir persiimama regimais vaizdais bei įkvėpiamais maloniais kvapais. [...] Todėl dabar liturgijos pastoracijai, užuot dėmesį skyrus vien „darymui“ šventimo metu, būtina atsigręžti į būtį ir stengtis vėl atrasti liturgiją kaip „gyvybės jėgą“, „kuri iš Kristaus teka į jo Kūno, Bažnyčios, narius“ (VQAn, 10), kaip Šventosios Dvasios patyrimą. Trumpai tariant, norint pasiekti autentišką liturgijos dvasią, būtinas kokybinis šuolis“ (Marini, 2004, p. 21).

Nuo europietiškos link visų tautų Bažnyčios

Bažnyčia nebūtų galėjusi nei atsirasti, nei išlikti, jei nebūtų perėmusi ir naudojusis jai tinkamais esamos kultūros elementais. Šiandien į pasaulio kultūrų įvairovę Katalikų Bažnyčios vadovai vis labiau atsižvelgia ne tik specialiuose misijoms skirtuose dokumentuose, bet ir formuluodami bendras normas. Antai XX a. pradžioje bažnyčiose buvo draudžiama groti pučiamųjų orkestrams, taip pat fortepijonu ir tokiais triukšmingais ar „menkaverčiais instrumentais“ kaip būgnai, lėkštės, visokie varpai (TraLeS, 19–20), XX a. vidury Pijus XII ypač gyrė (greta vargonų) styginius strykinius, o Vatikano II Susirinkimo Liturginėje konstitucijoje ir instrukcijoje „Musicam sacram“ minimi tik

vargonai, apie kitų instrumentų tinkamumą paliekant spręsti kiekvieno krašto vyskupų konferencijai. „Visi muzikos instrumentai [...] turi būti taip vartojami, kad atitiktų šventųjų apeigų reikalavimus ir tarnautų kulto grožiui, keltų tikinčiųjų dvasią“ (MuSa, 63). Draudimą ką nors naudoti liturgijoje grindžia tūkstantmetė tradicija neišleisti į bažnyčią vien su profanine muzika siejamų instrumentų, kurie įvairiuose kraštuose gali būti skirtingi (MuSa, 63; Chir, 14; InLab, 62). Liturgijoje instrumentų „neturi būti be saiko daug, jie turi atitikti regiono ir bendruomenės kultūrą, įkvėpti maldingumui ir nebūti pernelyg triukšmingi“ (LiIns, 3c)⁴¹.

Krikščionybės įkultūrinimas, kuris „nėra vien paprasta adaptacija, bet dinamiškas kokios nors vietinės kultūros ir iš Evangelijos kylančios kultūros susidūrimas“ (InLab, 80), skatinantis tikėjimo tiesas išreikšti kiekvienai tautai savitu, gerai suprantamu būdu, taip pat yra Katalikų Bažnyčios aktualija (žr. SC, 37. 119; MuSa, 61; SaCar, 54). Šio reiškinio pradžia – leidimas giedoti bažnyčioje ir liturgijoje tradicines religines giesmes gimtąja kalba (MuSaDi, 70; DeMuSa, 112)⁴². XX a. pabaigos dokumentuose, pirmiausia – įkultūrinimo reikalams skirtoje instrukcijoje *Varietates Legitimaе*, jau griežtai perspėjama dėl krikščionybės tapatumui kylančių pavojų, kaip antai: dėl tikėjimą silpninančių ikikrikščioniškos pasaulėžiūros elementų ar nekrikščioniškų religijų raiškos būdų įtakos ir religinio sinkretizmo, į liturgiją įterpiančių kitų religijų apeigų elementus (RedSa, 79; VarLe, 32. 39. 47; InLab, 34. 80–81), dėl pusiausvyros tarp Tradicijos ir jos taikymo prie naujų sąlygų praradimo, peržengus kūrybingumui liturgijoje Bažnyčios nubrėžtas ribas (Kreip. Arinze, 4⁴³).

Įkultūrinimas glaudžiai susijęs ir su prisitaikymu prie specifinių visuomenės grupių galimybių: liturgijoje visi turi jaustis gerai (SpSp, 12). Po Vatikano II Susirinkimo, baiminantis, „kad vaikams gali dvasiškai pakenkti ilgalaikė sunkiai suprantamų dalykų patirtis“ (PuB, 2), atsirado specialios Mišios vaikams. Jose, skirtingai nei normaliose mišiose⁴⁴, leidžiamos liturginių tekstų, pvz., *Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei*, parafrazės (gimtąja kalba), neprofesionalus muzikavimas įvairiais vaikams tinkamais muzikos instrumentais, net ir muzikos įrašai, jeigu jie padeda vaikams giedoti (PuB, 30–32).

Eucharistiją švenčiant su vaikais ir kai kurių tautų suaugusiais tikinčiaisiais, iškyla judesių, o kraštutiniu atveju – šokio liturgijoje tinkamumo klausimas. Kaip žinome, ritmingi pliaukšėjimai, šokis ir šokių muzika buvo nuolat – vis pakartotinai ir nesėkmingai – gujami iš krikščionių viešųjų apeigų, siejami su pagoniškais kultais, klaidatikyste (pvz., doketistų erezija), apskritai su kūniškais malonumais, o geriausiu atveju – su neritualine džiaugsmo bei dėkingumo išraiška⁴⁵. Katalikų bažnyčiose reikėtų laikytis Šventajame Rašte minimų ramių, santūrių judesių ir pozų, tačiau pripažįstama, kad „kai kuriose

tautose giesmei instinktyviai pritariama dalyviams plojant, ritmiškai linguojant ar šokio judesiais. Tokios išorinės išraiškos formos gali būti šių žmonių liturgijoje, jeigu tik jos yra tikrės bendruomeninės garbinimo, šlovinimo, aukojimo ir prašymo maldos išraiška, o ne vien pasirodymas/vaidyba“ (VarLe, 42). Tačiau, nepaisant įvairių amžių šventųjų minčių apie sielų ar angelų džiaugsmo šokį Danguje⁴⁶, nei pats šokis, nei šokio muzika katalikų liturgijoje nepageidaujami – gali būti tik atskiri šokio judesiai atnašų procesijoje. Šokis laikoma blaškančia ir desakralizuojančia pramoga, paskutiniu metu jis siejamas su Katalikų Bažnyčia nepriimtina *New Age* ideologija⁴⁷, kuriai šokis yra vienas iš „sąmonės išplėtimo“ ir „apšvietimo“ būdų.

Nuo triukšmo vėl į tylą

Didesnis tylos – bažnytinėse apeigose ir apskritai bažnyčios erdvėje – poreikis kyla, viena vertus, dėl vis labiau neramios gyvenimo aplinkos, kita vertus, dėl „visuotinio veiklumo“ liturgijoje perdėjimo po Vatikano II Susirinkimo. XX–XXI amžių sandūros dokumentuose raginama vėl atrasti tylą ir kultivuoti jos patirtį (SpSp, 13⁴⁸; RedSa, 40; SaCar, 50. 55; iš ankstesnių žr. SC, 30; MuSa, 17; IGMR nuorodas), o tylos trūkumas laikomas viena iš apeigų desakralizacijos priežasčių. „Labai patartina Eucharistijoje skatinti tylos akimirkas asmeninei refleksijai ir maldai [...] po skaitinių, po homilijos, po Šventosios Komunijos. Chorai turi atsispirti pagundai visas rimties akimirkas užpildyti giedojimu“ (Kreip.Arınze, 5). „Mortos veiklumas“ gali tapti bedieviškas užmiršus, kad bet kokia apeiginė krikščionių veikla yra ne pati iš savęs, bet atsakas į Dievo veikimą: „liturgija turi du matmenis – vietinį ir visuotinį, laikiną ir amžiną, horizontalų ir vertikalų, subjektyvų ir objektyvų“ (Kreip1998, 2). Liturgijos reformą pradėjęs Pijus X siekė „visa atnaujinti Kristuje“, kad krikščionybė galėtų išlikti, o XX a. II pusėje žymus teologas Karlas Rahneris tą siekį suformulavo kiek kitaip: ateities krikščionis turės būti mistikas, antraip jis apskritai nesugebės būti krikščioniu (Merton, 1997, p. 8). Tylos svarba pabrėžiama ne todėl, kad šiandieninėje Katalikų Bažnyčios liturgijoje muzikos turi būti dar mažiau. Tai būtų galima laikyti nuoroda, kad trūksta meditatyvių liturginės muzikos.

Instrukcijos dėl muzikos liturgijoje bei greta liturgijos

Konkretūs nurodymai dėl muzikos liturginėse apeigose⁴⁹ daugiausia yra pateikti tose knygos, pagal kurias yra atliekamos apeigos: Pagrindiniame ir Geduliniame mišioluose, apeigynuose⁵⁰, Valandų liturgijos knygoje („Dievo tautos liturginės valandos“, 1988, ²1994). Kadangi iš liturginių apeigų reikšmingiausias ir daugiausia pokyčių

XX amžiuje patyrė Mišios, į jų muziką atkreiptinas ypatingas dėmesys⁵¹. Nuorodos dėl liturginės muzikos⁵² yra bendrosios ir specialiosios (kiekvienam atskiram liturgijos etapui).

Bendra muzikavimo liturgijoje tvarka

Svarbu, kad liturgijoje sąmoningai, aktyviai ir pilnutinai dalyvautų visi tikintieji – to siekiama jiems leidžiant ir padedant apeigose daugiau ar mažiau giedoti (²IGMR, 5)⁵³. Muzikantų ir choro vaidmuo – atlikti jiems priklausančias dalis ir palengvinti giedojimą žmonėms (²IGMR, 63). Kai Mišiose dalyvauja daug vaikų, galima leisti jiems pagiedoti vieną kitą giesmelę (PuB, 18). Galima giedoti gimtąja kalba ar lotyniškai; nedraudžiama tose pačiose apeigose vartoti ir kelias kalbas (MuSa, 51). Liturginės apeigos sutvarkytos dalyvių dialogo, vieningos maldos ir atstovavimo principu, todėl nepageidautinas joks dubliavimas (²IGMR, 12; dar žr. InOe, 32–33. 48b; InDo, 6).

Pirmiausia skatinamas grigališkasis giedojimas (³IGMR, 41). Kitokia ir vokalinė, ir instrumentinė „per liturgines apeigas atliekama sakralinė muzika privalo taikytis prie apeigų ritmo bei pobūdžio“ (KonBa, 6). Šventosios tylos akimirkos – gailėsčio akte, po kvietimo melstis, po skaitinių, homilijos, po komunijos – taip pat yra pamaldų dalis (²IGMR, 23; SaCar, 50). Liturgijos metu gali skambėti tik gyvai atliekama muzika. Muzikos įrašai, kaip pagalba giedojimui, išimtinė tvarka gali būti leidžiami tik vaikams skirtose mišiose (PuB, 32).

Liturginių ir bibliinių tekstų negalima iškraipyti, sutrumpinti ar pakeisti kitais – šis draudimas pirmiausia galioja giedamoms *ordinarium* dalims⁵⁴. Jų parafrazės leidžiamos tik vaikams skirtose mišiose (PuB, 31).

Nors giedojimu ar kitokiu muzikavimu siekiama padaryti pamaldas iškilmingas, reikia vengti tuščio prašmatnumo (RedSa, 78) ir saugotis, „kad iškilmingumo dingstimi nebūtų į apeigas įvedama ko nors profaniška ar Dievo kultui mažiau tinkama; tai ypač liečia Santuokos laiminimą“ (MuSa, 43).

Nurodymai dėl *ordinarium* dalių

Kyrie, kaip ir *Gloria*⁵⁵, priklauso įžanginėms apeigoms (todėl turi būti ne per daug išstętos), kurios yra skirtos sujungti susirinkusius tikinčiuosius į bendriją ir parengti tolesnėms apeigoms (²IGMR, 24). *Kyrie* „maldavimus paprastai atlieka visi dalyvaujantys, t. y. žmonės su choru arba žmonės su giesmių vadovu“. Kreipinius (*Kyrie/Christe eleison* ar „Viešpatie/Kristau, pasigailėk“) galima kartoti daugiau nei po du kartus, taip pat galima įterpti trumpus priedus (²IGMR, 30). Naujausiame mišiolio leidime nurodoma, kad sekmadieniais, ypač Velykų laikotarpiu, vietoj įprastinio atgailos akto pageidautinos Apšlakstymo apeigos, t. y. antifona „Regėjau versmę“ ar (ne Velykų

laiku „Apšlakstyk mane, Viešpatie“⁵⁶ (3IGMR, 51). *Gloria* gali giedoti visi susirinkusieji, žmonės ir choras pakaitomis arba vienas choras (2IGMR, 31). Pagal dabar Lietuvoje naudojamo mišiolio nuorodas „himną gali pradėti kunigas, choras arba visi kartu“ (2IGMR, 87), naujausiame mišiole nurodyta, kad jį intonuoja pats kunigas, o kiti – kantorius ar choras – tik esant būtinybei (3IGMR, 53).

Credo – jeigu jis giedamas, turėtų giedoti visi kartu arba pakaitomis žmonės ir choras; jį turi drauge giedoti ir kunigas (2IGMR, 44. 98). *Sanctus* (su *Benedictus*) – pritarimo giesmė (aklamacija), baigiamasis dėkojimo giesmės šūkis, kurį turi giedoti visi susirinkusieji drauge su kunigu (2IGMR, 55b). Kreipinį *Agnus Dei* gali giedoti „choras arba giesmių vadovas, visiems susirinkusiems atsakinėjant“. Galima kartoti tiek kartų, kiek reikia Duonos lauzymui palydėti, pabaigiant žodžiais „dona nobis pacem“ (2IGMR, 56e). „Žmonės turėtų dalyvauti bent prašymais „pasigailėk mūsų“, „suteik mums ramybę““ (MuSa, 34).

Iš pateiktų nurodymų akivaizdu, kad liturgijoje nebeliko vietos *ordinarium* ciklui, sukurtam profesionaliems atlikėjams, – vien choras gali giedoti tik garbės himną, galbūt dar apšlakstymo apeigų antifoną, o į *Kyrie*, *Credo* ir *Agnus Dei* galėtų įsiterpti fragmentiškai.

Prie *ordinarium* būtų galima priskirti ir tikinčiųjų aklamacijas po perkeitimo („Mes skelbiame, Viešpatie, tavo mirtį...“ ar pan.), po Eucharistinės maldos baigiamosios doksologijos (vadinamąjį „didįjį Amen“), taip pat Viešpaties maldą (*Pater noster*). Abi aklamacijos skirtos žmonėms atsilipti į vien kunigo kalbamą ar giedamą Eucharistinę maldą⁵⁷, tačiau antroji – svarbiausios Mišių maldos baigiamasis *amen* – galėtų būti ir labiau choro išplėta⁵⁸, Velyku laiku galbūt pridodant ir *alleluia*. O kompozitoriams patrauklų *Pater noster* liturgijoje „gieda ar kalba visi tikintieji kartu su kunigu“ (2IGMR, 56a).

Nurodymai dėl *proprium* dalių

Vienas svarbiausių reikalavimų *proprium* kompozicijoms – kuo labiau tikti konkrečioms mišioms, atitikti reikiamą mišių dalies paskirtį ir turinį ar bent apskritai liturginį laikotarpį (MuSa, 36)⁵⁹. Leidžiama (išskyrus gavėnios bei gedulines apeigas) ir vien instrumentinė muzika: „Patys vieni instrumentai gali groti pradžioje (įžangai), aukojimo ir komunijos metu bei mišių pabaigoje“ (MuSa, 65). Taigi *proprium* dalyse kompozitoriams ir muzikantams atverta daugiau galimybių, tačiau, norint jomis pasinaudoti, reikia gerai pažinti liturgiją, o geriausia – patiems būti kokios nors bažnyčios bendruomenės nariais.

Įžangos giedojimas (*introitus*) skirtas susirinkusiems suvienyti, nukreipti jų mintis (pagal konkrečių mišių temą ar liturginio laikotarpio pobūdį) bei palydėti einančius prie altoriaus. Jį gali giedoti pakaitomis choras ir žmonės arba giesmių vadovas ir žmonės, vien žmonės arba vien choras (2IGMR, 25–26).

Tarpiniai giedojimai tarp skaitinių – tai psalmė, aleliuja, kartais sekvencija⁶⁰. Atliepiamąją psalmę, kaip ir kitus biblinius skaitinius, draudžiama pakeisti nebibliniais tektais (3IGMR, 57; RedSa, 62). Psalmė gali būti atliekama kaip atliepiamoji (visiems, kiek įmanoma, giedant atliepą), kaip gradualas arba ištaisai be atliepo (2IGMR, 36). Atliepą aleliuja, kuris negiedamas tik gavėnios metu, „pradedama visi arba choras, arba giesmių vadovas“. Sekvencija privaloma tik per Velykų ir Sekminių iškilme (2IGMR, 37).

Atnašų giedojimui (*offertorium*) galioja tos pačios taisyklės, kaip ir įžangos giedojimui (2IGMR, 50). Atnašų paruošimo laikas jokių būdu „nelaikytinas savotiška „pertrauka“ tarp Žodžio liturgijos ir Eucharistijos liturgijos“ (SaCar, 47).

Komunijos giesmės (*communio*) tikslas – išreikšti krikščionių dvasinę vienybę, parodyti širdies džiaugsmą. Gali giedoti vien choras arba giesmių vadovas (ar choras) su visais Mišių dalyviais (2IGMR, 56i). Padėkai „po komunijos tylos visi susirinkusieji gali pagiedoti himną, psalmę ar kitą šlovinimo giesmę“ (2IGMR, 56j). Apie Mišių pabaigos muziką sakoma tik tiek, kad šis metas ypač tinkamas vargonuoti (KonBa, 6). Muzikavimui po Mišių galima taikyti neliturginės religinės muzikos kriterijus.

Bendra muzikavimo greta liturginių apeigų tvarka

Liturgijai tapus pirmiausia koncentruotos, visiems suprantamos ir vieningos maldos veiksmu, XX a. II pusėje natūraliai kilo bažnytinės muzikos koncertų poreikis, juolab kad vargonų muzika ir įprastas liturginės polifoninės muzikos repertuaras, sukurtas „tuo metu, kai aktyvus tikinčiųjų dalyvavimas nebuvo nurodomas kaip autentiškos krikščioniškosios dvasios šaltinis“ (KonBa, 6; plg. SC, 14), yra sunkiai pritaikomas šiuolaikiniam apeigų ritmui. Bažnyčiose greta liturgijos leistina atlikti ir tokią religinę muziką, „kuri semiasi įkvėpimo iš Šventojo Rašto ar liturgijos arba kreipiasi į Dievą, į Mergelę Mariją, į šventuosius ar į Bažnyčią“ (KonBa, 9). Vadovaujantis tikslingumo principu, instrukcijose dėl muzikos, greta liturginių apeigų, nurodomi tokių renginių tikslai – siekis „išlaikyti gyvus bažnytinės muzikos lobius, kad jie nebūtų prarasti“ (KonBa, 9e), ir prisidėti prie krikščioniškosios kultūros puoselėjimo (KonBa, 9a–d. f. 10). Siekiant dvasiškai ugdyti žmones, siūloma bažnytiniuose koncertuose skambančią muziką palydėti komentarais, o kai kada, įtraukus skaitinius, maldas ir tylos akimirkas, juos paversti savotiška „maldinga praktika“ (KonBa, 2; dar žr. DeMuSa, 48–55. 68).

Kriterijus, kas leistina bažnyčios erdvėje, pirmiausia lemia Katalikų Bažnyčios Kanonų teisės kodekso (kan. 1210) apibrėžta bažnyčios pastato esmė ir paskirtis – jis negali būti panaudojamas pasaulietiniams renginiams⁶¹. Greta to, kad bažnyčioje ketinama atlikti muziką turi būti gerai sukomponuota ir ne isteriška, kad nesudrumstų

šios erdvės ramybės, „neleistina numatyti bažnyčioje atlikti tokią muziką, kuri nėra kilusi iš religinio įkvėpimo ir buvo sukurta atlikti konkrečioje pasaulietinėje aplinkoje, – tiek klasikinė ar šiuolaikinė, aukšto lygio ar populiarė. Tai neatitiktų sakralinio bažnyčios pobūdžio, ir pats muzikos kūrinys būtų atliktas nenatūralioje jam aplinkoje“ (KonBa, 8). Taip pat draudžiamas bet koks teatriškumas: „pasitaiko, kad bažnyčiose rengiami spektakliai ar vaidinimai įpinant ir šokio momentus. Nors šie renginiai ir būtų religinio pobūdžio, tačiau jie nesiderina su bažnyčios pastato paskirtimi. Bažnyčios negalima paversti teatru. Vaidinimams ir spektakliams reikia surasti kitą tinkamą vietą“ (LKon, 7).

Reglamentuojančių dokumentų publikavimo Lietuvoje ypatumai

Kaip žinome, pasibaigus Antrajam pasauliniam karui Katalikų Bažnyčia Lietuvoje buvo prievarta atskirta nuo pasaulio, likusio už Sovietų Sąjungos sienų, tad natūrali jos raida sutriko – stengtasi kaip nors išsaugoti bent tai, kas turėta. Vatikano II Susirinkimas (1962–1965) pagyvino Lietuvos Bažnyčios ryšius su Apaštališkuoju Sostu – ta proga valdžia leido išvykti į Romą keliems dvasininkams⁶². Netrukus Lietuvoje kukliais tiražais buvo išleistas „Romos Katalikų Apeigyvas Lietuvos vyskupijoms“ (I dalis, II dalis, Priedai; 1966), „II Vatikano Susirinkimo nutarimai“ (Konstitucijos, dekretai, deklaracijos; 1968), Liturginis maldynas (1968; toliau santr. LM), Naujasis Testamentas lietuvių kalba (1972). Apeigyne pateikta didžiūma giedojimų liturgijai bei kitokioms pamaldoms; bendros giedojimo per Mišias taisyklės (žr. Apeigyvo I Priedo p. 3–4) jau atspindi liturginės reformos pradžia: *ordinarium* dalyse, greta choro kompozicijų (pagal liturginį tekstą lotynų kalba), pageidaujama ir bendruomenės giedojimo (*ordinarium* parafrazių lietuviškai) ir pan. Kitos nuorodos nurašytos iš dokumentų iki reformos (pvz., po konsekracijos, t. y. kunigui kalbant Eucharistinę maldą, leidžiama chorui giedoti *Benedictus* arba tyliai vargonuoti; nurodytos tik keturios mišių vietos, kai privaloma tylą).

Nuo 1982 metų imtasi atnaujinti liturgiją – pradėtas kasmet leisti Katalikų kalendorius-žinynas (toliau santr. KKŽ)⁶³, po metų įsigaliojo dalinis lietuviškas mišiolas (Gedulinis mišiolas, kai kurios Mišių skaitinių knygos), 1984 m. išleistas antrasis papildytas Liturginio maldyno leidimas⁶⁴. To meto potvarkiuose raginama nedelsiant mokyti žmones patiems kalbėti ar giedoti Tikėjimo išpažinimą, Tėve mūsų, Dievo Avinėli ir kita, lotyniškas choro kompozicijas paliekant „atskiriems tinkamiems atvejams“ (LApl-87, 4. 7); vietoj visų *ordinarium* dalių leista giedoti atitinkamas lietuviškas giesmes-parafrazes⁶⁵; nurodoma, kad Eucharistinės maldos metu privaloma šventa tylą⁶⁶; gedulinėse mišiose *Agnus Dei* nebeturi anksčiau buvusios

pabaigos „dona eis requiem“, nebeminima ir sekvencija *Dies irae* (LInf, 3. 4. 9. 13. 15. 19. 32. 34). Vis dar leidžiamas – nors Katalikų Bažnyčioje jau 1965 metais uždraustas (žr. InOe) – lotyniškomis mišioms buvęs būdingas dubliavimas, kai kunigas kalba mišių maldas sau, o visi susirinkusieji ar choras gieda sau (LInf, 37). Šie nurodymai liudija, kad liturginė reforma Lietuvoje gerokai vėlavo. Galiausiai 1987 m. buvo išleistas ir įsigaliojo Pagrindinis mišiolas su įvadu – Romos mišiolio bendraisiais nuostatais (pagal IGMR). 1988 m. išleista Valandų liturgija lietuvių kalba (be Skaitinių, arba Aušrinės, valandos).

Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, atsirado religinės spaudos, tačiau joje Bažnyčios dokumentų nepublikuota. 1996 m. pradėtos leisti „Bažnyčios žinios“ (santr. BŽ) kunigams – kiekvienai bažnyčiai archyve privalomas turėti dvisavaitinis informacinis leidinys, kuriame, skelbiant svarbiausius (ir senesnius, pagal aplinkybes – ir naujus) Bažnyčios potvarkius ar bent juos pristatant apžvalginiais straipsniais, pamažu užpildytos informacijos spragos⁶⁷. Išleista naujų apeigyvų, rengiamos pilnės Valandų liturgijos lietuvių kalba knygos. Šiuo metu Katalikų Bažnyčia Lietuvoje beveik nebėra atsilikusi dokumentų publikavimo požiūriu.

Tačiau eiliniams tikintiesiems – tarp jų ir kompozitoriams bei muzikantams – ilgą laiką minėtos knygos bei dokumentai buvo sunkiai prieinami ar apskritai nežinomi. Pasauliečiams katalikams skirto Liturginio maldyno pirmasis leidimas (1968) atspindėjo tik liturginės reformos pradžia, o vėlesnieji mažai kuo keitėsi – juose pateiktos žinios apie muziką (pirmiausia giedojimą) liturgijoje nebuvo atnaujintos: antai maldyno IV leidime (1996) galima rasti ne tik nereformuotos liturgijos traktuotės rudimentų⁶⁸, bet ir nuorodų apie giedojimą, neatitinkančių jau seniai galiojančių Katalikų Bažnyčios potvarkių (MuSa, IGMR, KonBa)⁶⁹. Liturginio maldyno V leidime (2007) maišatį kelianti priešara taip pat išlikusi⁷⁰. Taigi, remiantis net ir naujausiu Liturginiu maldynu, pasauliečiui be specialaus liturginio išsilavinimo keblu sukurti liturgijai tinkamą kūrinį. Keliuose Lietuvoje plačiau vartojamuose atskirų asmenų (P. Bagdonavičiaus, K. Senkaus, R. Čekelio) išleistuose liturginiuose giesmynuose taip pat esama daugiau ar mažiau vienusių arba nesistemingų žinių apie liturgiją ir liturginę muziką, turbūt nulemtų sumaišties dėl *musicae sacrae* sampratos po liturginės reformos. Tai rodo, viena vertus, kad Lietuvos Katalikų Bažnyčioje *musicae sacrae* bei apskritai liturgijos atnaujinimas dar nepakankamai apsvaistytas, antra vertus, kad, nesant už bažnytinę muziką atsakingos komisijos, liturginės muzikos raidą Lietuvos bažnyčiose lemia ne tiek Katalikų Bažnyčios dokumentai, kiek atskirų kunigų skonis ir supratimas, be to, chaotiška įvairių religinių judėjimų ir eilinių tikinčiųjų muzikavimo praktika, atspindinti vidutinį Lietuvos visuomenės muzikos kultūros lygį.

Išvados

Iš tyrinėtų Šventojo Sosto dokumentų matyti, kaip XX amžiuje keitėsi *musicae sacrae* samprata ir reikalavimai bažnytinei (liturginei) muzikai. Į liturgiją įtraukus tautinę muziką, prarastas bažnytinio stiliaus grynumas, tapo neaiški pati *musicae sacrae* samprata. Draudimai, paraginimai, perspėjimai (ypač dokumentuose po Vatikano II Susirinkimo) liudija, kad daugelyje katalikiškosios tradicijos šalių pirmuoju liturginės reformos įgyvendinimo laikotarpiu (maždaug iki 1988) naujovės užgožė esmines Bažnyčios nuostatas dėl bažnytinės muzikos. Šis procesas akivaizdus šiandienos Lietuvos Katalikų Bažnyčioje, kurioje iki Atgimimo liturginę reformą stabdė ateistinė diktatūra, o po Atgimimo komplikavo ir tebekomplikuoja religinės kultūros stoka, be to, per menkas Bažnyčios hierarchijos dėmesys pasauliečių liturginiam ugdymui. Dabar Lietuva nebeatsilieka nuo kitų šalių publikuodama Šventojo Sosto dokumentus, tačiau kultūrinėje ir religinėje spaudoje išsamių liturginio atnaujinimo ar bažnytinės muzikos (ir meno apskritai) raidos pasvarstymų trūksta. O jie būtini, nes kai kurios Bažnyčios nuorodos dėl muzikos yra neuoseklios, neaiškios, netgi prieštaringos, – tą pirmiausia lėmė etapinis liturginės reformos įgyvendinimo pobūdis. Remiantis IGMR, tradicinis *ordinarium* ciklas chorui Mišių liturgijoje nebėra reikalingas, tačiau kompozitoriams atvertos platesnės *proprium* dalių kūrybos galimybės, o liturgijai netinkama, bet bažnytinės muzikos normas atitinkanti religinė kūryba gali skambėti bažnyčiose vis dažniau vykstančiuose paraliturginiuose renginiuose (susikaupimo valandose, sakralinės muzikos koncertuose).

Nuorodos

- 1 Bažnyčios dokumentų pavadinimų santrumpos pateiktos straipsnio pabaigoje, po literatūros sąrašo. Skaitmuo (-enys) po kablelio nurodo cituojamą padalą (-as), o mažiausios numeruotos padalos žymimos skaitmenimis, vienas nuo kito atskirtais tašku. Daugiausia muzikai skirtų Bažnyčios dokumentų rasta per *Adoremus* tinklalapį. Lietuviškai išleistųjų šaltiniai nurodyti Priede – chronologiniame dokumentų sąrašė.
- 2 Kas yra liturgija, pirmąkart pabandyta apibrėžti Vatikano II Susirinkime (žr. SC, 7; RedSa, 41). Liturgija siaurąja reikšme – šv. Mišios, Valandų liturgija, Dievo Žodžio pamaldos ir sakramentų teikimo apeigos. Dar žr. Berger, 1993, p. 102.
- 3 „Istorija rodo, kad Bažnyčia visada suteikdavo menininkams daug kūrybinės erdvės. [...] Tačiau sakralinis menas turi išsiskirti gebėjimu tinkamai išreikšti Slėpinį, vadovaudamasis tuo, kaip jis suvokiamas pilnatviško Bažnyčios tikėjimo ir [vadovaudamasis – D. K.] kompetentingos valdžios nustatytomis pastoracinėmis gairėmis. Tai galioja ir vaizduojamiesiems menams, ir sakralinei muzikai“ (EdeE, 50).
- 4 Žr. Priedą straipsnio pabaigoje – muzikai skirtieji dokumentai yra pabraukti.
- 5 Iš jų svarbiausi, konstitutyvūs, – popiežių apaštališkieji laišakai *motu proprio* (pvz., TraLeS; SumPo), apaštališkosios konstitucijos (pvz., DiCu) ir Susirinkimo konstitucijos, arba iškilmingi dekretai (pvz., SC). O enciklikos (pvz., MuSaDi) – dažniausiai ganytojiški, įstatymo galios neturintys popiežiaus laišakai, kuriuose aiškinami ar apžvelgiami kokie nors klausimai. Dekretai, instrukcijos, deklaracijos, direktyvoms (vadovai), aplinkraščiai, oficialūs atsakymai – Vatikano kongregacijų, sekretoriatų ir kitų įstaigų leidžiami dokumentai. Instrukcija (pvz., DeMuSa; MuSa etc.) – tai konstitutyviems dokumentams negalintis prieštarauti „Romos kurijos išleistas doktrininis paaiškinimas arba nurodymų, rekomendacijų, pastabų ir perspėjimų rinkinys. Jis paprastai išplėtoja įsakymus, kad jie būtų veiksmingai įgyvendinti“ (Seasolt, 1980, p. 174–175). Apie Bažnyčios dokumentų hierarchiją bei teisingą traktuotę žr.: Joncas, 1997, p. 2–5; Huels, 1987; Jaschinski, Pacik, 1993, p. 168–169.
- 6 Iš pastarųjų bus aptariami tik Lietuvos Vyskupų Konferencijos išleisti (jų privaloma laikytis Lietuvoje), o kai kurių kitų šalių vyskupų konferencijų dokumentai, turėję reikšmės bendrai katalikų bažnytinės muzikos sampratai, bus paminėti tolesniuose šios darbo dalies skyriuose.
- 7 *Musica sacra* terminas bažnytiniuose dokumentuose į lietuvių kalbą buvo išverstas įvairiai: „šventoji muzika“ (MuSaDi, 1955 / liet. k. 1957; MuSa, 1967 / liet. k. 1983), „bažnytinė muzika“ (MuSa, 1967 / liet. k. 1983), „sakralinė muzika“ (KonBa, 1987 / liet. k. 2001).
- 8 Teatrališka pompastika, ekspresyvumas, dekoratyvumas, sentimentalumas būdinga ne tik to meto Italijos bažnytinei muzikai. Antai Prancūzijoje, Ispanijoje, Amerikoje XIX a. pab., vėliau ir kitose šalyse dėl išvardytų ypatybių liturginėse apeigose uždrausta atlikti beveik visą Gounod bažnytinę kūrybą (išskyrus „Messe de Jeanne d'Arc“, „La Messe chorale“, „Messe de St. Jean Evangeliste“, „Ave Regina“ ir kai kuriuos motetus), kitų autorių bažnytines kompozicijas, sukurtas pasaulietinių arijų stiliumi ar pagal sceninių kūrinių melodijas, taip pat – patrauklią pasaulietinę muziką (pvz., F. Chopino laidotuvių maršą, maršus iš R. Wagnerio „Lohengrino“, F. Mendelssohno-Bartholdy „Vasarvidžio nakties sapno“). Žr. *Muzikos barai*, 1939, Nr. 10, p. 120; Cœuroy, 1927, p. 583–598.

Remiantis „Tra le sollecitudini“, XX a. pradžioje buvo pradėta sudarinėti tinkamų – rekomenduojamų liturgijai – muzikos kūrinių sąrašus. Pirmąjį tokį „Guide to Catholic Church Music“ (1905, 1911) sudarė John Singenberger, Amerikos šv. Cecelijos draugijos narys, vėliau „baltąjį“ (1919) ir „juodąjį“ (1922) sąrašus publikavo „Society of Saint Gregory“ (įk. 1913) įsteigėjas Nicola Montani (apie tai žr. Hayburn, 1979, p. 130; *Adoremus*, June 2004). 1955 m. *Muzikos žiniuose* (Nr. 4, p. 109) minima 4-oji „bažnyčios aprobuota“ sąrašų redakcija (1954): tarp draudžiamų kūrinių – greta paminėtų, dar ir L. Lambilotte, L. Luzzi, J. M. Poniatowsky, F. Schuberto, C. M. Weberio, W. A. Mozarto ir kt. mišios, G. Rossini „Stabat Mater“, J. S. Bacho–Ch. Gounod, F. Schuberto, L. Luzzi bei G. Verdi („Otelio“) „Ave Maria“ ir pan., tarp leistinų – W. A. Mozarto „Ave verum“, C. Francko „Panis angelicus“, J. S. Bacho choralai ir preliudai, F. Mendelssohno-Bartholdy sonatos bei C. Francko kūriniai vargonams, J. Arcadelto, C. Francko ir kitų „Ave Maria“ etc. Paskutinė „juodojo“ ir „baltojo“ sąrašų redakcija galėjo būti parengta apie 1961–1962 metus. Nors šie sąrašai niekad nebuvo laikomi oficialiais Bažnyčios dokumentais, jie turėjo nemenką įtaką ir, kaip kriterijai, yra naudingi iki šiol. Po Vatikano II Susirinkimo tokių sąrašų nebesudaroma, tačiau nurodoma, kad kūriniai liturgijai turėtų būti kuriami tik pagal Bažnyčios aprobuotus tekstus.

- ⁹ Turima galvoje tautinės religinės giesmės (pvz., Lietuvoje – kantičkos), nemažai jų sukurta pagal biblines istorijas arba psalmių tekstais.
- ¹⁰ Pasak Susirinkimo, „bažnytinė [arba šventoji, sakralioji – D. K.] muzika bus juo šventesnė, juo glaudžiau bus susieta su Liturgija“ (SC, 112). Klausimas, ar „šventoji muzika“ gali būti skirtingo šventumo laipsnio ir kas padaro muziką „šventą“ – skambėjimas liturgijoje ar kokie nors jos pačios bruožai, – svarstomas daugelyje diskusijų po Vatikano II Susirinkimo. Jonas Paulius II 2003 m. yra teigęs, jog šiandieninė „šventosios muzikos“ samprata esanti taip išplėsta, kad apima ir tai, kas negalėtų tapti celebracijos dalimi neišniekinant Liturgijos normų ir dvasios (Chir, 4).
- ¹¹ Šiame ir kai kuriuose kituose bažnytiniuose dokumentuose terminas „polifonija“ reiškia daugiabalsę, dažniausiai choringę, muziką (*a cappella* ar su instrumentų pritarimu).
- ¹² Pirmiausia – reikia vengti „profaniškų elementų“ (MuSa, 43). „Profaniškas“ šiuo atveju suprastinas kaip „pasaulietiškas“, „iš pasaulio“, kuriame viešpatauja „kūno geismas, akių geismas ir gyvenimo puikybė“ (1Jn 2, 16) – tai, kas priešinga Bažnyčios ir liturgijos tikslui ar koku nors būdu nuo šio tikslo nukreipia.
- ¹³ „Principas, kad bažnyčios panaudojimas neturi būti priešingas vietos šventumui, nustato kriterijus, pagal kuriuos bažnyčia atveria duris sakralinės bei religinės muzikos koncertams ir tai, kur ji privalo likti uždara kitoms muzikos rūšims. Pavyzdžiui, gražiausia simfoninė muzika savaime nėra religinė. Toks apibūdinimas turi išryškėti iš pirminės muzikos kūrinii bei jų turinio paskirties“ (KonBa, 8).
- ¹⁴ Atsižvelgdama ne tik į Bažnyčios dokumentus, bet ir į XX a. II pusės muzikų bei liturgininkų svarstymus, straipsnio autorė siūlytų šiuos (labiau atspindinčius bažnytinę praktiką nei teorinį idealą) su religija susijusios muzikos rūšių apibūdinimus. **Liturginė** [*musica liturgica*] – įvairių stilių muzika (neužmirštant grigališkojo choralo, kaip pavyzdinio modelio), tinkama integraliai skambėti liturginių pamaldų (pirmiausia turima galvoje reformuota liturgija) metu, skirta išryškinti jų prasmę, sustiprinti poveikį ir skatinti maldos nuotaiką; atskirais atvejais būnanti ir vienkartinio pobūdžio, ir nemeniška. **Bažnytinė** [*musica ecclesiastica*; sinonimas **sakralinė** – *musica sacra*] – vertinga, bažnytinėms apeigoms krikščionybės istorijoje kada nors taikyta muzika (apimanti meninę kūrybą ir liturgijai, ir neliturginėms pamaldoms). **Religinė** [*musica religiosa*] – muzika, apskritai turinti kokių nors sąsajų su konkrečia ar numanoma religine tematika; krikščioniškosios tematikos kūryba gali būti atliekama bažnyčioje (susikaupimo valandose, pamaldose, bažnytinės muzikos koncertuose) greta liturgijos.
- ¹⁵ Pvz., Valandų liturgijoje draudžiama iš himnų daryti keliadables kontrastingas (tarsi sonatos ciklo) kompozicijas, giedoti psalmes *di concertato*, o jų antifonas išplėtoti iki moteto ar kantatos (TraLeS, 11). Popiežius Pijus X taip pat piktinasi prastu meniniu muzikos lygiu, kai maldingą psalmodiją yra pakeitę „nepabaigiamos muzikos kompozicijos psalmių žodžiais, visos pagal teatro kūrinii pavyzdį, ir daugelis iš jų tokios menkos meninės vertės, kad nebūtų nei akimirka pakenčiamos net antrarūšiuose koncertuose. Neabejotina, kad jos neskatina krikščionių pamaldumo ir dievobaimingumo; [...] daugelis, pasišlykštėję ir šokiruoti, stebisi, kaip toks piktnaudžiavimas gali vis dar išlikti. Todėl Mes norime, kad šis dalykas būtų išrautas su šaknimis“ (Laišk1903). Kita vertus, pasak Jono Pauliaus II, „turi būti vengiama ir tokios elitinės „įkultūrinimo“ formos, kuri pateikia Liturgijai galbūt meniškai vertingus praeities ar dabarties kūrinius, bet leidžia sau mėgautis daugeliui nesuprantama kalba“ (Chir, 6).
- ¹⁶ „Neleistina versti kunigą prie altoriaus laukti, kol pasibaigs pernelgytilgas giedojimas“ (TraLeS, 22). „Per liturgines apeigas atliekama sakralinė muzika privalo taikytis prie apeigų ritmo bei pobūdžio“ (KonBa, 6).
- ¹⁷ Jis ypač būdingas šių dienų liturginei muzikai, bažnytiniuose dokumentuose minimą „iškilmingumą“ (*solemnitas*) traktuojant kaip linksmumui tapatų „šventiškimą“ ir todėl linkstant Eucharistiją švęsti tarsi kokią pasaulietinę šventę. Jau pop. Pijus X turėjo priminti, kad liturgija nepraranda nė trupučio savo iškilmingumo, jei yra palydima vien grigališkojo choralo (TraLeS, 3), o instrukcijoje „Musicam sacram“ nurodoma, jog šv. Mišių iškilmingumas priklauso ne tiek nuo įmantraus giedojimo, kiek „nuo tinkamo ir maldingo pamaldų atlikimo“ (MuSa, 11). 2007 m. Benediktas XVI vėl pabrėžė, kad šv. Mišiose „vengtina paviršutiniškų improvizacijų arba į liturgijos prasmę neatsižvelgiančių muzikinių žanrų“ (SaCar, 42).
- ¹⁸ Pijaus IX dekretas (1856 11 20), Šventųjų Apeigų kongregacijos instrukcija „Ordinatio quod sacram musicam“ (1884 09 25) Italijos vyskupams. Žr. Hayburn, 1979, p. 136–138; Cole, 1993, p. 92.
- ¹⁹ „Mes turime [...] neleisti į liturginį šventimą profaninės muzikos tipų, ypač giedojimo tokiu neramiu, įkyriu ir triukšmingu stiliumi, kad jis gali sudrumsti pamaldų ramybę ir nederėti su jų dvasine, pašventinančia paskirtimi. Atviras platus laukas ganytojiškai iniciatyvai, būtent pastangoms skatinti tikinčiųsiu dalyvauti apeigose giedant, bet saugant šias apeigas nuo triukšmo, prasto skonio ir desakralizacijos. O kartu turi būti skatinamos šventosios muzikos rūšys, kurios padeda kelti mintis link Dievo ir kurios maldingu Dievo šlovės apgiedojimu padeda iš anksto skanauti dangiškosios liturgijos“ (kard. J. Vil-lot laiškas Genujos arkivyskupui kard. G. Siri, 1973). „Nors „pokylio“ logika ir perša familiarumo dvasią, Bažnyčia niekada nepasidavė pagundai subanalinti šį „artumą“ savo Sužadėtinii, užmirštant, kad jis yra ir jos Viešpats, o pokylis visada yra aukos pobūdžio pokylis, paženklintas Golgotoje išlieto kraujo“ (EdeE, 48). Susilpnėjusi šventumo pajauta, kilnumo trūkumas, vartotojiškas mentalitetas, profaniška muzika (ypač jaunimo mišiose) minima tarp didžiausių dabartinių Katalikų Bažnyčios negerovių 2005 m. XI Vyskupų sinodo asamblėjos darbo dokumente (žr. InLab, 34. 61. 62).
- ²⁰ „Negalima sakyti, kad šiuolaikinė muzika ir giedojimas visiškai neįleidžiami į katalikų pamaldas. Mūsų bažnyčios priima juos, jei tik jie [...] nėra kilę iš tuščio troškimo pasiekti kažin kokių stebinančių ir neįprastų efektų...“ (MeDei, 193)
- ²¹ Bendroji popiežiaus Jono Pauliaus II audiencija (2003 02 26): CL psalmės komentaras.
- ²² Nors XX a. II pusėje Bažnyčiai teko praktiškai išbandyti naujas apeigų reformos iniciatyvas, jau 1967 m. (žr. MuSa, 60), 1970 m. (*Novo millenio ineunte*, 12), 1988 (VQAn, 13), o ypač paskutinių metų dokumentuose (pvz., RedSa, 27) vis primenama, kad liturgijoje savivalė draudžiama. „Sakralus celebracijos kontekstas niekuomet neturi tapti bandymų laboratorija“ (Chir, 6).
- ²³ „Santykis tarp tikimo ir švenčiamo slėpinio ypatingu būdu pasireiškia teologine bei liturgine grožio vertybe. Juk liturgija, kaip ir visas krikščioniškasis apreiškimas, su grožiu susijusi vidiniu ryšiu: ji yra *veritatis splendor* [tiesos spindesys – D. K.]. [...] grožis yra ne tik formų dermė; gražiausias iš žmonių [Jėzus Kristus – D. K.] slėpiniai yra ir tas, kuris buvo „nei patrauklus, nei gražus“ ir kurio dėl to „nepamėgome“ (Iz 53,2).

- [...] Dievo šlovės spindesys pranoksta bet kurį pasaulio viduje esantį grožį. Tikrasis grožis yra Dievo meilė, mums galutinai apsišiekusi Paschos slėpinyje. Liturgijos grožis yra šio slėpinio dalis; jis yra aukščiausia Dievo šlovės išraiška ir tam tikra prasme žemėn nusileidęs dangus. [...] Tad grožis nėra dekoratyvinis liturginio vyksmo veiksnys; veikiau tai jo esminis elementas, nes yra paties Dievo ir jo apreiškimo savybė. Visa tai turi mums padėti suvokti, kaip uoliai privalome rūpintis, kad liturginis vyksmas suspindėtų visa savo prigimtimi“ (SaCar, 35).
- ²⁴ Šio tikslo siekiant išleistas rinkinys „Jubilatē Deo“, o jį pristatančiame Laiške vyskupams apie grigališkojo choralo repertuaro minimumą „Voluntati obsequens“ (1974) apibendrinama grigališkojo choralo svarba. Apie choralą dar žr. DiCu; McDei, 105. 191; MuSaDi, 46; InOe, 59; MuSa, 52; ²IGMR, 19; VarLe, 40; InLab, 61.
- ²⁵ Kadangi maldingo gyvenimo požymis yra galėjimas priimti šv. Komuniją, nurodoma siekti, jog „kiekvienas choro dalyvis galėtų dalyvauti Mišiose pilnutinai, t. y. priimdamas sakramentinę komuniją“ (MuSa, 23c; dar žr. ²IGMR, 257. 274; ³IGMR, 86).
- ²⁶ Bendruomeninis giedojimas palaikomas visuose XX a. Bažnyčios dokumentuose. „Joks instrumentas, kad ir koks tobulas ir puikus būtų, negali pranokti žmogaus balso išreiškiant žmogaus mintis, ypač meldžiantis ir teikiant šlovę Visagaliui Dievui“ (DiCu). „Giedant tikėjimas patiriamas kaip audringas džiaugsmas, meilė ir patiklus Dievo išganingo įsikišimo laukimas“ (LaiškMen, 12). „Visiems prieinamas giedojimas, būdamas vienybės ryšys ir džiaugsminga bendruomenės raiška maldoje, skatina vieno tikėjimo skelbimą ir suteikia dideliems liturginiams susirinkimams neprilygstamo iškilmingumo“ (Kreip01–27, 4).
- ²⁷ „Kokią nuomonę apie mus gali susidaryti tie, kurie atvyksta iš šalių, kur instrumentai bažnyčiose nenaudojami, girdėdami juos bažnyčiose, lygiai kaip ir teatruose ir kitose profaninėse vietose? [...] Norime, kad jie negrįžtų į savo šalis pasipiktinę mūsų papročiais“ (Laišk1903, citata iš Benedikto XVI enciklikos „Annus qui“, 1749).
- ²⁸ Žodžių, pagal kuriuos kuriama muzika, negalima keisti, kaitalioti ar praleisti: liturginis tekstas giedotinas „nepakeičiant ar nesukeičiant vietomis žodžius, be perdėtų pakartojimų, neskienuojant (netrukčiojant), ir visada taip, kad žodžiai būtų suprantami klausančių tikinčiųjų“ (TraLeS, 8–9; dar žr. RedSa, 69; ³IGMR, 53. 366). Tai galioja ir polifoninei muzikai, kur žodžiai turi būti aiškiai girdimi, draudžiama praleisti kokį tekstą ar jo dalį, o jei ko nors neįmanoma sugiedoti, pvz., trūksta giedotojų, jie nesugeba ar giesmė labai ilga, nurodoma žodžius lygiai arba kokiu nors psalmės tonu rečituoti (DeMuSa, 19).
- ²⁹ Kaip matome, įrašų ir skambesio imitacijų draudimas pateiktas tik 1958 metų instrukcijoje, išleistoje prieš Vatikano II Susirinkimą, tuo tarpu reformuotą liturgiją taikant vaikams (PuB 1973) jau leidžiamos išimty. Paryžiaus *Centre National de la Pastorale liturgique* 2005 m. yra parengęs gaires, – svarstymus apie sielovada tinkamos pasaulietinės ir instrumentinės muzikos, taip pat įrašų panaudojimo galimybės laidotuvių apeigose (Kowald, 2008, p. 9).
- ³⁰ Pasak Howello, naujaisiais laikais „mišios paskendo nuostabioje garsų jūroje, kurios gelmėse netrukdomai ir nereikšmingai vyko liturgija, į dėmesio paviršių išnirdama tiktai tada, kai muzika nutildavo per Pakylėjimą. [...] Galiausiai liturgija išsigimė į savotišką operą, aukštuomenės stebimą iš balkonų, chorams ir orkestrams rodant savo talentus iš kitų navos galerijų. Žmonės apačioje žiūrėdavo ir klausydavosi“ (Howell, 1998).
- ³¹ Panašiai buvo suformuluota jau Liturginėje konstitucijoje (SC, 34): „Apeigos tespindi kilnių paprastumu, tebūna trumpos, aiškios, be nenaudingų pasikartojimų, pritaikytos tikinčiųjų supratimui ir apskritai nereikalingos daug aiškinimo“. Trumpumo, aiškumo reikalavimas nereiskia, kad liturgijos grožiu gali būti nebesirūpinama. „Liturginė reforma neturi jokio ryšio su vadinamąja „desakralizacija“ ir jokia būdu neketina palaikyti sekuliarizacijos reiškinio. Todėl apeigose turi būti išlaikyta kilnumas, pagarbumas bei sakralus pobūdis“ (LiIns, 1).
- ³² 1965 m. buvo aprobuoti vertimai iš lotynų kalbos į tautines kalbas švenčiant Mišias (InOe, 40. 57), nuo 1971 m. leista gimtąja kalba atlikti ir Valandų liturgiją.
- ³³ Kalbų ir giedojimo būdų padėties kaitą atspindi vis kitusi *musicae sacrae* rūšių klasifikacija XX a. dokumentuose. Lietuvoje, skirtingai nuo kitų katalikiškosios tradicijos Vakarų Europos šalių, liturginė reforma sutapo su Nepriklausomybės bei religijos laisvės atgavimu, kai Vilniaus bei kitų miestų didžiosiose bažnyčiose – pirmiausia muzikų profesionalų iniciatyva – ėmė kurtis *scholae cantorum* grupės. Tačiau dabar Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, grigališkojo choralo mėgėjai sudaro katalikų mažumą. Krikščionių susvetimėjimą savo pačių šaknims (teologiniam ir meniniam paveldui lotynų kalba) XX a. pab.–XXI a. pr. Bažnyčios vadovai laiko rimtu trūkumu ir pavojumi: sąmoningas dalyvavimas liturgijoje būtinas, kad apeigos nedegeneruotų į ritualinę formą, tačiau negalima ignoruoti ir pašąmoningos, religinės, simbolinės, emocinės – racionaliai nesuvokiamos – patirties. „Jei pašąmoningas patyrimas pamaldose yra ignoruojamas, atsiranda emocinė ir religinė tuštuma, ir liturgija gali tapti ne tik per daug žodinga, bet ir perdėm racionali“ (Kreip1998, 3).
- ³⁴ Mišių klasifikaciją žr. DeMuSa, 3; MuSa, 28–31; LApl-87, 5; ²IGMR, 14–16. 19.
- ³⁵ Antai Pijus X draudžia visokį giedojimą gimtąja kalba iškilmingoje liturgijoje (TraLeS, 7). Pijus XII nurodo, kad jei negalima išgyvendinti papročio liturgijoje po lotyniškos giedojimo įterpti giesmes liaudies kalba – tebūna giedamos, „tačiau tai nepanaikina draudimo liaudies kalba giedoti pačius liturgijos žodžius“ (MuSaDi, 47). Jis mini, kad gimtosios kalbos vartojimas apeigose, ypač neliturginėse, gali būti žmonėms naudingesnis nei lotynų kalbos (McDei, 60), taip pat ir už bažnyčios sienų įvairiose šventėse, procesijose, kelionėse, jaunimo susibūrimuose. Skatinama giesmes rinkti ir išleisti, kad būtų visiems prieinamos (MuSaDi, 36. 65–66).
- ³⁶ Iš 1955 m. enciklikos galima suprasti, kad gavus išimtinį Apaštalo Sosto leidimą liaudies giesmės įmanoma giedoti net ir iškilmingose Mišiose (MuSaDi, 64), o 1958 m. instrukcijoje nurodoma, kad visi dalyviai liturgijoje turi vartoti vien lotynų kalbą, tik tyliosiose mišiose leidžiama „pridėti keletą maldų ir giesmių gimtąja kalba“ (DeMuSa, 14. 32. 33. 36).
- ³⁷ Vis labiau vyraujančią gimtosios kalbos padėtį atspindi nuorodos mokyti žmones „greta gimtosios kalbos“ liturgijoje kai ką pagiedoti „ir lotyniškai“ (MuSa, 47; cit. SC, 54; dar žr. InOe, 59; InLab, 81). Pagal ²IGMR, 19 ir ³IGMR, 41, lotynų kalba (bent *Credo* ir *Pater noster*) yra reikalinga liturgijoje vis dažniau susitinkant įvairių tautybių žmonėms.
- ³⁸ Angl. *popular*, vok. *Volkslied*; žinant šio popiežiaus veiklos stilių, neatmestina ir „pop“ reikšmė.

- ³⁹ „Tačiau esminis pamaldų elementas turi būti vidinis. [...] Antraip religija bus tik forma be prasmės ir turinio“ (MeDei, 24). Aktyvus dalyvavimas laikomas tobulu, arba pilnu, kai apima ir „sakramentinį dalyvavimą“ – šv. Komunijos priėmimą (DeMuSa, 22; dar žr. MuSa, 23; ³IGMR, 86).
- ⁴⁰ „Nėra girtinas paprotys vienam chorui atiduoti visus [...] giedojimus“ (MuSa, 16c). Kadangi Bažnyčioje garbingiausia veikla laikoma patarnavimas, choro veiklą nukreipus pagalbos bendruomenei linkme, jo „pareigos tapo dar reikšmingesnės bei svaresnės“ (MuSa, 19). Sumenkusias choro ir kompozitorių galimybes liturgijoje akivaizdžiai atspindi IGMR (žr. paskutinį šio straipsnio skirsnį).
- ⁴¹ Muzikos garsumas turi atitikti tą erdvę, kurioje vyksta liturgija. Tradicinėse neliturginėse pamaldose atvirame ore (kaip kad, pavyzdžiui, Kalvarijų Kalnai Žemaitijoje) ir netgi į šventinę liturgiją Lietuvoje įsiterpiančiose procesijose aplink bažnyčią (pvz., Velykų rytą) tinka ir lietuvių nuo seno mėgstami variniai pučiamieji ir mušamieji instrumentai.
- ⁴² „Daugelis tautų [...] šventu giedojimu puošia stabų garbei skirtas apeigas. Būtų neprotinga, kad Kristaus [...] skelbėjai menkai vertintų ar visai niekais nuleistų šią sėkmingą apšaltavimo paramą. [...] (Jie) privalo skatinti religinės giesmės meilę“ (MuSaDi, 70). Adaptuojant liturgiją ir giedojimą misijų šalyse, „turi būti skiriamos tautos, kurios turi savą labai turtingą, kartais tūkstantmetę kultūrą, ir tautos, kurių kultūra dar nėra pasiekusi aukšto lygio. [...] Aukštos kultūros šalyse misionieriai turėtų apdairiai bandyti pritaikyti jų gimtąją muziką šventoms apeigoms [...]. Bet mažiau civilizuotose tautose tai [...] turi būti pritaikyta prie žmonių pajėgumo ir būdo“ (DeMuSa, 112).
- ⁴³ „Pavojinga, jog kai kuriems žmonėms atrodo, kad įkultūrinimas skatina laisvą ir nekontroliuojamą kūrybingumą. Jie įsivaizduoja, kad, Vatikano II Susirinkimo manymu, progresyvu, modernu ir pažangiu švenčiant liturgiją tai daryti kūrybingai, originaliai, įtraukiant ką nors nauja, pasidarant ją patiems. [...] Įkultūrinimas neturi nieko bendra su entuziastingais vienadieniais įkvėpimais. [...] Pasikartojantys ir nustatyti veiksmai yra ritualo dalis. Žmonėms jie nenusibosta, jei tik Mišias laikantis kunigas yra pilnas tikėjimo, pamaldus ir tikrai moka *ars celebrandi* (šventimo meną)“ (Kreip. Arinze, 4).
- ⁴⁴ Tarp pastarųjų taip pat gali būti specialiai skirtų jaunimui, vyrams, parapijos maldos būreliams, sąjūdžiams etc. Tačiau Bažnyčios dokumentuose nurodoma, jog „Vyskupų konferencijos turėtų patvirtinti sąrašą giesmių, vartotinių Mišiose specialioms grupėms, kurios tekstu, melodija, ritmu ir instrumentuote tinka vietos bei pamaldų kilnumui ir šventumui“ (LiIns, 3c), nes „šios grupės nėra atleistos nuo sąžiningo liturginių nuostatų laikymosi“ (RedSa, 114).
- ⁴⁵ Šie atvejai užrašyti Senajame Testamente: Izraelio tautos šokis, jai sėkmingai perėjus Nendrių jūrą, ir Dovydo šokis nešant į Jeruzalę Sendoros Skrynią (Iš 15, 20, 2 Sam 6, 14. 16. 21).
- ⁴⁶ Pvz., šv. Teodoras Studitas (†826): „Tad reikia, kad Dievo Sūnus, kaip parašyta, regimu būdu ateitų iš dangaus debesyse [...], kad teisieji ir šventieji, tapę tobuli ar per kankinystę, ar dorai gyvendami, eitų jo pasitikti su neapsakomu džiaugsmu, būtų apvainikuoti ir šoktų danguje nesibaigiantį šokį“ („Gyvoji Duona 2006“: sekmadienių mišiolėlis, Palendrių šv. Benedikto vienuolynas, 2005, p. 556). Nors Naujajame Testamente plačiai išplėtotą Bažnyčios kaip Sužadėtinės, Kristaus kaip Sužadėtinio ir jų vestuvių pokylio (o tai sunku įsivaizduoti be šokių) laikų pabaigoje simbolika, Apreiškime Jonui apie šokį nerasime nė žodžio.
- ⁴⁷ Apie šokį žr.: *Notitiae*, 11 (1975), p. 202–205. Dar žr.: Kreip. Arinze, 4 bei studiją „Jėzus Kristus – gyvojo vandens nešėjas“, 2003, sk. 2, 3.3 (BŽ, Nr. 4, 2003, p. 4).
- ⁴⁸ „Visuomenėje, kurioje vis labiau vyrauja šėlsmas, sklinda gandai ir blaško efemeriškumas, gyvybiškai būtina iš naujo atrasti tylos vertę. Neatsitiktinai šalia krikščioniškojo kulto plinta meditacijos praktikos, kuriose sureikšminamas susitelkimas. [...] Tarp įvairių momentų ir ženklų liturgijai nedera nepaisyti tylos“ (SpSp, 13).
- ⁴⁹ 2007 metais vėl leidus – kaip ekstraordinarinę išraišką – plačiau naudoti senojo rito Mišias, Valandas bei kitas liturgines apeigas (žr. SumPo), reformuota liturgija pagal Pauliaus VI paskelbtą Romos mišiolą liko „Katalikų Bažnyčios *lex orandi* įprastine išraiška“ (SumPo, 1), todėl ji ir bus aptariama šiame poskyryje.
- ⁵⁰ Romos Katalikų Apeigynas Lietuvos vyskupijoms (I dalis, II dalis, Priedai, 1966). Naujai išleisti apeigynai: „Kūdikų krikštas“ (1995, pagal lot. ²1973), „Santuokos sakramentas“ (1997, pagal lot. ²1990), „Laidotuvių apeigos“ (2004, pagal lot. 1969), „Ligonių patepimas“ (2005, pagal lot. 1972).
- ⁵¹ Mišių apeigoms po liturgijos reformos buvo skirta labai daug Bažnyčios dokumentų (SC ir ją papildančios instrukcijos, enciklika „Mysterium fidei“, IGMR, PuB, InDo, EdeE, SpSp, RedSa, SaCar). Mišių žanrai – ciklui ar atskiroms dalims – bei kitiems Mišių liturgijai tinkantiems žanrams didžiausią dėmesį skiria ir kompozitoriai. Dievo Žodžio pamaldoms iš dalies galima taikyti mišių Žodžio liturgijos reikalavimus, sakramentų teikimo apeigos dažnai sujungiamos su mišių šventimu (o atliekant jas atskirai, nėra tokios visuotinai reikšmingos, kad specialiai joms būtų rašoma daug muzikos). Į tautines kalbas išvertus Valandų liturgijos tekstus ir skatinant, kad juos giedotų visi žmonės, nebėra poreikio kurti chorui (pvz., Mišparų) – sukuriamos tik atskiros koncertinės kompozicijos, kaip antai *Magnificat* (giesmė iš Vakarinės), *Te Deum* (himnas iš šventinės Aušrinės) ir kiti himnai, *Benedictus Dominus* (Rytmetinė giesmė).
- ⁵² Nuorodos paimtos iš antrosios Romos Mišiolio laidos Bendrųjų nuostatų (²IGMR, 1975, Lietuvoje galioja nuo 1987 metų), papildant instrukcijos „Musicam sacram“ (jei to nėra ²IGMR), IGMR priedo „Vadovas Mišioms su vaikais“ (PuB 1973) ir trečiojo Romos Mišiolio leidimo nurodymais (³IGMR, jei, lyginant su ²IGMR, kas nors yra pakeista) bei viena kita pastaba iš kitokių dokumentų. Bendrosios nuorodos šiame poskyryje pateikiamos lakoniškai, nes jos atspindi esmines Bažnyčios nuostatas ir pasikeitimus po liturginės reformos, ir tai jau buvo išdėstyta ankstesniuose I skyriaus poskyriuose.
- ⁵³ Reikia pažymėti, kad Lietuvos bažnyčiose retai besilaikoma skaitytinių ir giedotinių mišių gradacijų (pateiktų DeMuSa, 3; MuSa, 28–31; dar žr. LApl-87, 5; ²IGMR, 14–16. 19) – kasdienėje praktikoje įsivyravo tai, kas instrukcijose buvo leista ne kaip pagrindinis dalykas: „Nepiektina, jei ir skaitytinėse Mišiose pagiedama kuri nors kintamųjų ar nekintamųjų giedojimų dalis“. Galima kartais ir „kokią kitą giesmę pagiedoti“ Mišių įžangai, per aukojimą, komuniją ir pabaigoje, tik reikia, kad šie „giedojimai būtų eucharistinio turinio, [...] kad jie derintųsi su Mišių dalimis, švente ar liturginiu laiku“ (MuSa, 36). Dažniausiai giedama ar kitaip muzikuojama *proprium* dalyse ir pabaigoje, kartais pasirinktinai giedama viena kita *ordinarium* dalis. Pagal naujausią mišiolą laidą, „siokiadieniais nebūtina giedoti per visas mišių dalis; sekmadieniais ir švenčių dienomis labai pageidaujama, kad giedotų tiek celebrantas, tiek visa bendruomenė“ (³IGMR, 40).

- ⁵⁴ „Garbės himno negali pakeisti kiti tekstai ar giesmės“ (³IGMR, 53). „Mišių tvarkoje (*Ordo Missae*) numatytų giesmių, pvz., *Agnus Dei*, nederėtų pakeisti kitomis giesmėmis“ (³IGMR, 366). „Per šventąsias Mišias bei kitokius šventosios liturgijos šventimus neleistas joks kitas tikėjimo išpažinimas, išskyrus tą, kuris pateiktas teisėtai patvirtintose liturginėse knygos“ (RedSa, 69).
- ⁵⁵ Paprastumo dėlei šiame poskyryje vartojami lotyniški dalių pavadinimai, nors jos gali būti giedamos ir lotynų (*Kyrie* – graikų), ir gimtąja kalba.
- ⁵⁶ Šios antifonos dažniausiai yra giedamos choro, tad galėtų būti kuriamos kompozitorių.
- ⁵⁷ Eucharistinę maldą ar jos dalį rečituoti kunigystės šventimų neturinčiam asmeniui griežtai draudžiama (Kanonų teisės kodekso kanonas Nr. 907; LiIns, 4; ²IGMR, 55; instrukcija „Kai kuriais tikinčiųjų pasauliečių bendradarbiavimo kunigų taryboje klausimais“, 1997, sk. 6, 2, ³IGMR, 32.147; RedSa, 52. 53–54).
- ⁵⁸ „Šis *Amen* turi būti ypač pabrėžiamas giesme, nes jis yra svarbiausias visose Mišiose“ (InDo, 4). „Šis *Amen*, ypač kai gieda choras, turėtų būti išskilmingesnis, pvz., trigubas“ (LApI-87, 18).
- ⁵⁹ Liturgijai, kaip ir anksčiau, tebetinka lotyniški Gradualo knygos giedojimai. Visų sekmadienių, iškilmių, švenčių, minėjimų, laidotuvių (ir kitų reikalų) mišių įžangos bei komunijos priegiesmiai lietuviškai pateikti Pagrindiniame bei Geduliniame mišioluose. Tačiau galimybė *proprium* kompozicijų tekstus derinti vien su liturginiu laiku (Kalėdų, Velykų, gavėnios, advento, ciliniu) ar bendra proga (pvz., geduline), perkelia jas prie bendrųjų *proprium* – skirtų ne vienai šventei, o kokiai nors giminingų liturginių švenčių grupei – kategorijos.
- ⁶⁰ Šie su skaitiniais susiję giedojimai pateikti skaitinių knygos.
- ⁶¹ „Bažnyčių negalima laikyti paprastomis „viešomis“ vietomis, atviromis bet kokio pobūdžio sambūriams. Tai šventos vietos, nuo pašventinimo ar palaiminimo momento „išskirtos“ nuolatiniame Dievo kultui. [...] Bažnyčia išlieka šventa vieta net ir tuomet, kai joje nevyksta liturginės apeigos. [...] Judrioje ir triukšmingoje visuomenėje, pirmiausia dideliuose miestuose, bažnyčios taip pat yra tinkamos vietos, kur žmonės tyloje ir maldoje gauna dvasios ramybę ir tikėjimo šviesą“ (KonBa, 5). Dar žr. LKon, 4. 7.
- ⁶² Plačiau žr. Vaišnoraitė, 2000, p. 49–56; Aliulis, 2006, p. 417–422; Čaplikaitė, 1999, p. 185–214; Varnaitis, 1963, p. 179–182; Brizgys, 1982; V. Aliulis, *Vatikano II Susirinkimo atgarsiai Lietuvoje* // <http://www.vjg.lt/skrynia> (žiūrėta 2006 02 24).
- ⁶³ Svarbesnės publikacijos muzikos ir liturgijos reformos tema: instrukcija „Musicam sacram“ bei Lietuvos vyskupijų Liturginės komisijos informacija vargonininkams (KKŽ–1983), instrukcija „Eucharisticum mysterium“ (KKŽ–1985), Lietuvos vyskupijų Liturginės komisijos muzikos ir giedojimo reikalų tvarkytojo kun. P. Tamulevičiaus straipsnis „Bažnytinės muzikos gairės“ (KKŽ–1986), Lietuvos vyskupų konferencijos aplinkraštis „Dėl lietuviško mišiolos įvedimo“ (KKŽ–1987). Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, Katalikų kalendorizūnynas tapo Katalikų žinynu; Bažnyčios dokumentų jame nebespausdinama.
- ⁶⁴ Kiti LM leidimai: ³1992, ⁴1996, ⁵2007.
- ⁶⁵ Tuo metu Lietuvoje įsitvirtino vad. Apaštalo tikėjimo išpažinimas („Tikiu Dievą Tėvą Visagalį“); kiti variantai (ilgasis *Credo*, arba „Tikiu (į) vieną Dievą, Visagalį Tėvą“, arba atitinkama giesmė-parafrazė) leisti atskirais atvejais.
- ⁶⁶ *Sanctus* giedotinas drauge su *Benedictus*, o jei abu per ilgai užtrunka, giedamas tik kuris nors vienas iš jų.
- ⁶⁷ Liturgiją visiškai atnaujinti siekia ruošiantis Jubiliejui (1996–2000 m.). Svarbiausios BŽ publikacijos liturgijos ir muzikos reformos tema: C. Howello straipsnis „Liturgija nuo Tridento iki Vatikano II Susirinkimo“ (BŽ, 1998, Nr. 5), A. Saulaičio apžvalga „25 metai Mišioms su vaikais“ (BŽ, 1998, Nr. 21), instrukcijos „Kai kuriais tikinčiųjų pasauliečių bendradarbiavimo [...] klausimais“ (1997; BŽ, 1998, Nr. 19) ir *Inestimabile donum* (1980; BŽ, 2000, Nr. 5), Jono Pauliaus II Kreipimosi (2001 01 19) apžvalga bei instrukcija „Koncertai bažnyčiose“ (1987; BŽ, 2001, Nr. 2), M. Puidoko pristatyti „Bendrųjų Romos Mišiolos nuostatų“ trečiosios laidos liturginiai ypatumai“ (BŽ, 2001, Nr. 3), K. Senkaus str. „Dėl giedojimo bažnyčiose“ apžvelgti *Musicae sacrae disciplina* reikalavimai (BŽ, 2001, Nr. 6), LVK instrukcija „Koncertai ir kiti renginiai bažnyčiose bei koplyčiose šalia liturginių apeigų“ (BŽ, 2001, Nr. 15). 2003 m. publikuota „Ecclesia de Eucharistia“, „Jėzus Kristus – gyvojo vandens nešėjas“, Dieviškojo kulto kongregacijos aplinkraštis „Dėl pasirengimo Velykoms ir jų šventimo“ bei „Liaudiško pamaldumo ir liturgijos vadovas“ (1988), instrukcija „Redemptionis sacramentum“ (2004) ir kt. Naujaisi Šventojo Sosto dokumentai publikuojami operatyviai.
- ⁶⁸ Pvz., žr. skyrių „Asmeninės Mišių maldos“. Asmeninių mišių maldų sumažinta tik penktajame leidime.
- ⁶⁹ Pvz., ²LM (p. 205) nurodoma, kad vietoj *ordinarium* dalies galima giedoti jos parafrazę, taip pat minimi tik keturi Mišių momentai, kai giedotojai privalo nutilti (tai reiškia, kad kitu metu leidžiamas dubliavimas), ir pan.
- ⁷⁰ Tuo metu, kai ³IGMR griežtina reikalavimus *ordinarium* dalims (neleidžiama parafrazių), maldyne pakaitinės giesmės pateikiamos perspausdinant ankstesnių LM leidimų įžanginį tekstą: „Vietoje nekintamojo autentiško giedojimo galima pasirinkti jam skirtą giesmę (parafrazę). Tai daryti tinka ypač vadinamosiose pusiau giedotinėse Mišiose. Nedera keisti nekintamąjį giedojimą ne jam skirta giesme“ (³LM, p. 211). Kyla klausimas, ar tai neapsižiūrėjimas, ar lietuviškajame ³IGMR variante parafrazės bus leidžiamos, kaip kad yra, pavyzdžiui, senas parafravavimo tradicijas turinčiose vokiškai kalbančiose šalyse (žr. Jaschinski, Pacik, 1993, p. 195–198).

Literatūra

- Adoremus Bulletin Online Edition* (liturginis *Society for the Renewal of the Sacred Liturgy* (įk. 1995) žurnalas). Prieiga per internetą <http://www.adoremus.org/AdBull.html>.
- Aliulis V. „Vatikano II Susirinkimo atgarsiai ir vaisiai Lietuvoje“. Iš: *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius: LKMA, 2006, t. 28, p. 417–422.
- Aliulis V. *Liturgikos apžvalga*. Vilnius, 1996.
- Bagdonavičius P. (sud.). *Giedokime visi: Liturginis katalikų giesmynas*. Vilnius: Katalikų pasaulis ir Lina, 1993.
- Berger R. „Der christliche Gottesdienst“. In: *Musik im Gottesdienst*, Bd. 1. Regensburg: ConBrio, 1993, p. 99–163.
- Brizgys V. *II Vatikano mintys ir lietuviai Susirinkime*. Serija „Krikščionis gyvenime“ Nr. 20. Putnam, 1982.
- Cœuroy A. „Present Tendencies of Sacred Music in France“ (transl. by Theodore Baker). In: *The Musical Quarterly*, vol. 13, No. 4, 1927 Oct., p. 582–604.
- Cole B. *Music and Morals: A Theological Appraisal of the Moral and Psychological Effects of Music*. New York: Alba House, 1993.
- Čaplikaitė I. „Lietuviai Vatikano II Visuotiniame Susirinkime“, *LKMA metraštis*, Vilnius, 1999, t. 15, p. 185–214.

- Čekelis R. (sud.). *Romos katalikų bažnyčios vargonininko vadovas*. Vilnius, 2001.
- Dievo tautos liturginės valandos*. Roma: Saleziečių spaustuė, 1988, ²1994.
- Foley E. „Liturgical Music“. In: *The New Dictionary of Sacramental Worship*, ed. P. E. Fink, Collegeville: The Liturgical Press, 1990, p. 854–855.
- Gélineau J. *Die Musik im christlichen Gottesdienst*. Regensburg, 1965.
- Gélineau J. *Learning to Celebrate: The Mass and its Music*. Washington, DC: The Pastoral Press, 1985.
- Hayburn R. F. *Papal Legislation on Sacred Music, 95 A. D. to 1977 A. D.* Collegeville, Minesota: The Liturgical Press, 1979.
- Howell C. „Liturgija nuo Tridento iki Vatikano II Susirinkimo“. In: *Bažnyčios žinios*, 1998, Nr. 5. Arba prieiga per internetą <http://www.kjg.lt/sielovada> [žiūrėta 2005].
- Huels J. M. „Liturgical Law: An Introduction“. In: *American Essays on Liturgy*, 4. Washington: The Pastoral Press, 1987.
- Jaschinski E., Pacik R. „Aussagen kirchlicher Dokumente zu Musik und Gesang im Gottesdienst“. In: *Musik im Gottesdienst*, Bd. 1. Regensburg: ConBrio, ⁴1993, p. 165–198.
- Joncas J. M. *From sacred song to ritual music: XXth c. understanding of Roman Catholic worship music*. Collegeville: The Liturgical Press, 1997.
- Kajackas A. *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*. Kaunas: LKB TTK leidykla, 1997, ²1998.
- Kowald A. „Musik von Tonträgern beim Begräbnis?“. In: *Singende Kirche*, 2008, Jhg. 55, Heft. 1, p. 9.
- Liturginis maldynas*. Vilnius, 1968; Vilnius: Katalikų pasaulis, ²1984, ³1992, ⁴1996, Katalikų pasaulio leidiniai, ⁵2007.
- Marini P. „Liturgijos pastoracija – aktuali užduotis“. In: *Bažnyčios žinios*, 2004, Nr. 6 (198), p. 18–22.
- Merton T. *Gyvenimas ir šventumas*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1997.
- Pacik R. „Entwicklungen und Tendenzen in der Kirchenmusik“. In: *Lebt unser Gottesdienst? Die bleibende Aufgabe der Liturgiereform*. [Festschrift für Bruno Kleinheyder zum 65. Geburtstag]. Freiburg i. Br., 1988, p. 265–300.
- Ratzinger J. *A New Song for the Lord: Faith in Christ and Liturgy Today*. New York: The Crossroad Publishing Company, 1997.
- Scruggs T. M. „(Re)Indigenization?: Post-Vatican II Catholic Ritual and “Folk Masses” in Nicaragua“. In: *The World of Music*, 2005, No. 1 (47), p. 91–123.
- Seasoltz R. K. *New Liturgy, New Laws*. Collegeville: The Liturgical Press, 1980.
- Senkus K. (sud.). *Liturginis giesmynas*. Kaunas: Šviesa, 1993.
- Senkus K. (sud.). *Naujasis liturginis giesmynas: Kristui tegieda visa Lietuva*. Kaunas: Naujasis lankas, 2005.
- Senkus K. (sud.). *Naujasis liturginis giesmynas: Kristui tegieda visa Lietuva (vargonams)*. Kaunas: KTU, 2006.
- Vaišnoraitė I. „Vatikano II susirinkimas ir Lietuva“. In: *LKMA metraštis*, Vilnius, 2000, t. 16, p. 49–56.
- Vaišvilaitė I. „Vatikano II susirinkimo keturiasdešimtmetį minint“. In: *Bernardinai, Religijos komentarai*, 2005 12 16. Prieiga per internetą www.bernardinai.lt/index.php?2043274548.
- Varnaitis P. „Kai kurios pastabos ryšium su II Bažnyčios susirinkimu“. In: *Aidai*, 1963, Nr. 4, p. 179–182.
- Vatikano II Susirinkimo dokumentai: I dalis: Konstitucijos*. Bostonas, 1967.
- Waloszek J. *Teologia muzyki. Współczesna myśl teologiczna o muzyce*. WT UO, Opole, 1997.
- Žilys S. *Gyvoji liturgija*. Chicago, 1970.

Katalikų Bažnyčios dokumentų pavadinimų santrumpos

- Chir – Chirografas *Motu proprio Tra le sollecitudini* šimtmečiui, 2003
- DeMuSa – De musica sacra et sacra liturgia, 1958
- DiCu – Divini cultus sanctitatem, 1928
- EdeE – Ecclesia de Eucharistia, 2003
- IGMR – Institutio Generalis Missalis Romani, 1970 (1969), ²1975, ³2000
- InDo – Inaestimabile donum, 1980
- InLab – Instrumentum laboris, 2005
- InOe – Inter oecumenici, 1964
- KonBa – Koncertai bažnyčiose, 1987
- Kreip1968 – Kreipimasis į Italijos šv. Cecelijos draugijos narius, 1968
- Kreip1973 – Kreipimasis į *Consociatio internationalis musicae sacrae* narius, 1973
- Kreip1998 – Kreipimasis į JAV vyskupų konferenciją vizito *ad limina* metu, 1998
- Kreip01-27 – Kreipimasis..., 2001 01 27
- Kreip.Arınze – Kard. Arınze pranešimas, 2003 10 07
- KultPast – Dėl kultūros pastoracijos, 1999
- LaiškMen – Laiškas menininkams, 1999
- Laišk1903 – Laiškas kardinolui Ottorino Respighi (Romos miesto vikarui), 1903
- LAp1-87 – Lietuvos vyskupų konferencijos aplinkraštis „Dėl lietuviško mišiolio įvedimo“, 1987
- LInf – Lietuvos vyskupijų Liturginės komisijos informacija vargonininkams, 1982
- LiIns – Liturgicae instaurationes, 1970
- LitAu – Liturgiam authenticam, 2001
- LKon – Koncertai ir kiti renginiai bažnyčiose bei koplyčiose šalia liturginių apeigų, 2001
- MeDei – Mediator Dei, 1947
- MuSa – Musicam sacram, 1967
- MuSaDi – Musicae sacrae disciplina, 1955
- PuB – Pueros baptizatos, 1973
- RedSa – Redemptionis sacramentum, 2004
- SaCar – Sacramentum Caritatis, 2007
- SC – Sacrosanctum Concilium, 1963
- SpSp – Spiritus et sponsa, 2003
- SumPo – Summorum pontificum, 2007
- TraLeS – Tra le sollecitudini, 1903
- VarLe – Varietates Legitimae, 1994
- VQAn – Vicesimus quintus annus, 1988

Priedas

Chronologinis XX a–XXI a. pr. Katalikų Bažnyčios dokumentų liturgijos ir muzikos (meno) klausimais sąrašas

- Data. **Dokumento** rūšis ir **pavadinimas**, autorius – (jei yra, **santrumpa**) – (jei publikuota lietuviškai – šaltinis)
- 1903 11 22. *Motu proprio Tra le sollecitudini*, pop. Pijus X – **TraLeS** – liet.: *Muzikos aidai*, red. T. Brazys, 1926, Nr. 1, sausis, p. 14–15, Nr. 2, vasaris, p. 6–9; Nr. 3–6, birželis, p. 24–27.
- 1903 11 22. *Laiškas kardinolui* Ottorino Respighi, Romos miesto vikarui, palydintis *motu proprio*, pop. Pijus X – **Laišk1903**.

- 1928 12 20. Apaštališkoji konstitucija **Divini cultus sanctitatem**, pop. Pijus XI – **DiCu**.
- 1947 11 30. Enciklika **Mediator Dei**, pop. Pijus XII – **Me-Dei**.
- 1955 12 25. Enciklika **Musicae sacrae disciplina**, pop. Pijus XII – **MuSaDi** – liet.: *Muzikos žinios*, Chicago, 1957, vol. XXIII Nr. 3 (160), part 5, Priedas.
- 1958 09 03. Instrukcija **De musica sacra et sacra liturgia**, Apeigų kongregacija* – **DeMuSa**.
- 1963 12 04. Liturginė konstitucija **Sacrosanctum Concilium**, Vatikano II Susirinkimas – **SC** – liet.: *II Vatikano susirinkimo dokumentai. I dalis: Konstitucijos*, Bostonas: Krikščionis gyvenime, 1967.
- 1964 01 25. *Motu proprio Sacram liturgiam*, pop. Paulius VI.
- 1964 09 26. I Instrukcija dėl Liturginės konstitucijos **Inter oecumenici**, Šventoji apeigų kongregacija – **InOe**.
- 1965 09 03. Enciklika **Mysterium fidei**, pop. Paulius VI – liet.: J. Vaišnoros apžvalga „Pop. Paulius VI, enciklika *Mysterium fidei*“. In: *Aidai*, 1965, Nr. 8, p. 333–340.
- 1965 12 08. **Kreipimasis į menininkus**, Vatikano II Susirinkimo baigiamosios kalbos ir kreipimaisi.
- 1967 03 05. Instrukcija dėl muzikos **Musica sacra**, Apeigų kongregacija – **MuSa** – liet.: *Muzikos žinios*, 1967, Nr. 1 (176), p. 7–11, 14, Nr. 2–3 (177–178), p. 8–13; *KKŽ*-1983**, p. 217–229.
- 1967 05 04. II Instrukcija dėl Liturginės konstitucijos **Tres abhinc annos**, Šv. Apeigų kongregacija.
- 1967 05 25. Instrukcija **Eucharisticum mysterium**, Šventoji apeigų kongregacija – liet.: *KKŽ*-1985, p. 234–254.
- 1968 09 18. Kreipimasis į Italijos šv. Cecilijos draugijos narius **Fedeltà alle gloriose tradizioni corali e musicali**, pop. Paulius VI – **Kreip1968**.
- 1969 04 03. Apaštališkoji konstitucija **Missale Romanum**, pop. Paulius VI – liet.: *Romos Mišiolas. I dalis: Pagrindinis mišiolas* (pagal 1975), Kaunas–Vilnius, 1987, p. 17–21.
- 1970 03 26. **Institutio Generalis Missalis Romani (Bendrieji Romos mišiolos nuostatai)**, 1975. III. 27, 32000. I. 11.), Šv. Dievo Kulto kongregacija – **IGMR** – liet.: *Romos Mišiolas. I dalis: Pagrindinis mišiolas* (pagal 1975), 1987, p. 22–68; M. Puidokas „Bendrijų Romos Mišiolos nuostatų“ trečiosios laidos liturginiai ypatumai“. In: *BŽ*, 2001, Nr. 3, p. 19–26.
- 1970 04 06. Kreipimasis į X tarptautinės bažnytinių chorų apžiūros dalyvius, pop. Paulius VI.
- 1970 05 23. Kreipimasis L. van Beethoveno „Missa solemnis“ atlikimo šv. Petro bazilikoje proga, pop. Paulius VI.
- 1970 09 05. III Instrukcija dėl Liturginės konstitucijos **Liturgicae instaurationes**, Dievo kulto kongregacija – **LiIn**.
- 1970 11 01. Apaštališkoji konstitucija **Laudis canticum**, pop. Paulius VI.
- 1971 04 11. Aplinkraštis **Opera artis**, Dvasininkijos kongregacija.
- 1971 04 15. Kreipimasis į *religiose addette al canto liturgico*, pop. Paulius VI.
- 1973 10 12. Kreipimasis į *Consociatio internationalis musicae sacrae* narius, pop. Paulius VI – **Kreip1973**.
- 1973 11 01. *Directorium de Missis cum pueris Pueros baptizatos* (Vadovas Mišioms su vaikais), Dievo kulto kongregacija – **PuB** – liet.: A. Saulaičio apžvalga „25 metai Mišioms su vaikais“. In: *BŽ*, 1998, Nr. 21; pilnas tekstas http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vadovai/misios-su-vaikais.html.
- 1974 04 14. Laiškas vyskupams **Voluntati obsequens** (apie choralo minimumą, kartu su knygele *Jubilare Deo*), Dieviškojo kulto kongregacija.
- 1975 03 27. Antroji **IGMR** laida (liet. 1987); žr. 1970.
- 1975 – **Religinis šokis – dvasinio džiaugsmo išraiška**, Sakramentų ir Dievo kulto kongregacija (žr. *Notitiae*, 11 (1975), p. 202–205; vertimas į anglų kalbą „The Religious Dance – an Expression of Spiritual Joy“. In: *The Canon Law Digest*, vol. VIII, p. 78–82).
- 1977 09 25. Kreipimasis į Italijos šv. Cecilijos draugijos *scholae cantorum*, pop. Paulius VI.
- 1980 04 03. Instrukcija dėl kai kurių Eucharistijos slėpinio kulto normų **Inaestimabile donum**, Sakramentų ir Dievo kulto kongregacija – **InDo** – liet.: *BŽ*, 2000, Nr. 5.
- 1982 – Aplinkraštis „Dėl dalinio lietuviškojo mišiolos įvedimo“, Lietuvos Vyskupų Konferencija – **LApl-82** – publ. *KKŽ*-1983.
- 1982 – Informacija vargonininkams, Lietuvos vyskupijų Liturginė komisija – **LIInf** – publ. *KKŽ*-1983, p. 230–234.
- 1987 – Aplinkraštis „Dėl lietuviško mišiolos įvedimo“, Lietuvos Vyskupų Konferencija – **LApl-87** – publ. *KKŽ*-1987, p. 316–325.
- 1987 11 05. Instrukcija **Koncertai bažnyčiose**, Dievo kulto kongregacija – **KonBa** – liet.: *BŽ*, 2001, Nr. 2.
- 1988 12 04. Apaštališkasis laiškas **Vicesimus quintus annus** 25-osioms Liturginės konstitucijos metinėms, pop. Jonas Paulius II – **VQAn**.
- 1994 03 29. IV Instrukcija dėl Liturginės konstitucijos **Varietates legitimae**, Dievo kulto ir sakramentų tvarkos kongregacija – **VarLe**.
- 1997 03 08. Kreipimasis į Prancūzijos vyskopus vizito *ad limina* metu (apie ganytojišką rūpinimąsi liturgija), pop. Jonas Paulius II.
- 1998 10 09. Kreipimasis į JAV vyskupų konferenciją vizito *ad limina* metu **On Active Participation in the Liturgy**, pop. Jonas Paulius II – **Kreip1998**.
- 1999 03 23. **Dėl kultūros pastoracijos**, Popiežiškoji kultūros taryba – **KultPast** – liet.: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/del_kulturos_pastoracijos.html.
- 1999 04 04. **Laiškas menininkams**, pop. Jonas Paulius II – **LaiškMen** – liet.: *BŽ*, 1999, Nr. 10.
- 2000 01 11. Trečioji pataisyta ir papildyta **IGMR** laida; žr. 1970.
- 2001 01 19. **Kreipimasis**, pop. Jonas Paulius II – **Kreip01-19**.
- 2001 01 27. **Kreipimasis** į Tarptautinio bažnytinės muzikos kongreso dalyvius, pop. Jonas Paulius II – **Kreip01-27**.
- 2001 05 07. V Instrukcija dėl Liturginės konstitucijos **Liturgiam authenticam** – **LitAu**.
- 2001 02 14. Instrukcija **Koncertai ir kiti renginiai bažnyčiose bei koplyčiose šalia liturginių apeigų**, Lietuvos Vyskupų Konferencija – **LKon** – publ. *BŽ*, 2001, Nr. 15.

* Šventąsias apeigas prižiūrinčios ir tvarkančios kongregacijos pavadinimas ne kartą keitėsi. Ji vadinta: 1929 m. – (Šventoji) Sakramentų kongregacija, 1967 m. – (Šventoji) Apeigų kongregacija, 1970, 1973 m. – Dievo kulto kongregacija / 1973 m. – Sakramentų tvarkos kongregacija, 1980 m. – Sakramentų ir Dievo kulto kongregacija, 1988 m. – Dievo kulto kongregacija, nuo 1995 m. – Dievo kulto ir sakramentų tvarkos kongregacija.

** Publikavimo šaltinių santrumpos: *KKŽ* – Katalikų kalendorius-žinynas, *BŽ* – Bažnyčios žinios.

- 2003 04 17. Enciklika **Ecclesia de Eucharistia**, pop. Jonas Paulius II – **EdeE** – liet.: BŽ, 2003, Nr. 8–9.
- 2003 – **Jėzus Kristus – gyvo vandens nešėjas**, Popiežiškosios kultūros tarybos ir Popiežiškosios tarpreliginio dialogo tarybos studija – BŽ, 2003, Nr. 3–5.
- 2003 02 26. Bendroji pop. Jono Pauliaus II audiencija: **CL psalmė: Muzika, himnodija turi būti verta Liturgijos didingumo**.
- 2003 10 07. Kreipimasis į Vyskupijų liturginių komisijų federacijos nacionalinį suvažiavimą **Some Highlights of the Liturgical Renewal initiated by Sacrosanctum Concilium**, Dievo kulto ir sakramentų tvarkos kongregacijos prefektas kard. F. Arinze – **Kreip. Arinze**.
- 2003 11 22. Laiškas (chirografas) **Motu proprio Tra le sollecitudini 100-mečiui Mosso dal vivo desiderio**, pop. Jonas Paulius II – **Chir**.
- 2003 12 04. Apaštališkasis laiškas **Spiritus et sponsa** Liturginės konstitucijos 40-mečiui, pop. Jonas Paulius II – **SpSp** – liet.: BŽ, 2004, Nr. 1.
- 2004 03 25. Instrukcija **Redemptionis sacramentum**, Dievo kulto ir sakramentų tvarkos kongregacija – **RedSa** – liet.: BŽ, 2004, Nr. 10–11.
- 2005 06–08. **Lineamenta** pradinis darbo dokumentas vysk. eucharistiniam sinodui „Eucharistija – Bažnyčios gyvenimo ir misijos šaltinis ir viršūnė“.
- 2005 10 2–23. **Instrumentum laboris** (darbo dokumentas), XI Vyskupų sinodo asamblėja – **InLab**.
- 2007 02 02. Posinodinis apaštališkasis paraginimas **Sacramentum Caritatis**, pop. Benediktas XVI – **SaCar** – liet.: BŽ, 2007, Nr. 7, p. 22–29; Nr. 8, p. 16–26; Nr. 9, p. 13–25.
- 2007 07 07. Apaštališkasis laiškas *motu proprio datae* **Summorum pontificum** ir jį palydintis Laiškas vyskupams, pop. Benediktas XVI – **SumPo** – liet.: BŽ, 2007, Nr. 13–14, p. 4–5 (SumPo), p. 2–3 (palyd. laiškas vyskupams).

Summary

Though the Catholic Church as such is an important part of the general culture of nations, it principally cares not for culture, but for the preservation of true belief (which should be reflected by music, too). Within the latter hundred years (1903–2007) the Church has published about ten documents primarily discussing musical matters.

The second half of the 20th century, after the Second Vatican Ecumenical Council (1962–1965), was the time of liturgical changes in the Catholic Church. I would consider the letter of Pope John Paul II, “Vicesimus quintus annus” (1988), to be the start of the revision of the liturgical reform. It was also the time when the Catholic Church in Lithuania could get involved in the life of the Universal Church.

I could identify six essential Church’s approaches towards music: music (like any other Church’s activity) must be purposeful, i.e., seeking salvation of mankind; music must be sacred, artistic and universal, unrelated to the secular (particularly, entertaining) environment and un-

derstood by everyone as an act of praising the Lord; sacred music should use the model of the Gregorian chant, whose composition rules are worth using in the creation of new compositions; the musician’s service in liturgy obligates him to be an exemplary Christian; vocal music should be given priority at all times, because it is related to God’s message; in liturgy, music making must be natural, no automatic instruments or musical records should be used.

Variation of the requirements for Church music relates to the liturgical reform. First of all, the Second Vatican Ecumenical Council gave start to the implementation of the principle of equality among all liturgy participants, i.e., they all must hear each other, act together and in one voice. Liturgical music cannot any longer be “the second layer” over liturgical acts performed by the priest. Secondly, with a view of involving society into Eucharist Celebrations, it was allowed to replace Mass chants in Latin with other chants, in most cases performed in national languages and in simple melodies. This also relates to the third topicality of the Catholic Church of the 20th century – inculturation of Christianity, i.e., expressing the truths of belief in liturgy in such a way that is peculiar and well apprehensible for each nation (using their own instruments and melodies, in some nations handclapping or even dancing), concurrently adapting to the possibilities of special groups of the society (e.g., children). Negative consequences of the liturgical reform include decline in the artistic level of rituals, the loss of serenity in liturgy, diminished piety, the lost sense of *sacrum*. Therefore, it has been recently more and more emphasised that activity (*participatio actuosa*) also encompasses listening and concentration; everyone is encouraged to look for the moment of silence in the Holy Mass. Highlighting the importance of silence doesn’t mean that there should be even less music in contemporary liturgy; rather, it is a sign of shortage of meditative liturgy music.

Particular instructions concerning music in liturgical rituals are mainly contained in such books, which are used in the performance of the rituals: the Roman Missal, rituals and “Liturgia Horarum” (Liturgy of the Hours). Instructions for liturgical music can be general and special. General instructions reflect the above-mentioned firm and variable Church’s provisions towards music.

Special attention should be paid to music for the liturgy of Mass, as being the most important one and exposed to most changes during the reform. Instruction for the *ordinarium* parts of Mass evidence that in liturgy there is no place left any longer for the *ordinarium* cycle, which was designated for professional performers. Now only *Gloria* is left for a choir, while *Kyrie*, *Credo* and *Agnus Dei* provide only for fragmentary intervention. On the other hand, broader opportunities are given for the creation of *proprium* parts: these parts should not necessarily

be chanted by the community; choral and instrumental music is also allowed, but it should maximally suit for a particular Mass and meet the proper purpose of a relevant part of Mass or, at least, liturgical period in general.

In the second half of the century, liturgy's becoming an act of concentrated, exoteric and uniform praying naturally entailed the need for concerts of church music, moreover that old organ music and a valuable repertoire of polyphonic church music is difficult to adapt to the rhythm of reformed rituals. The documents indicate that events of religious nature only, concerts of sacred music etc., are allowed alongside with liturgy in the church environment.

In 1945–1987, activities of the Catholic Church in Lithuania were disrupted by the Soviet occupation. Therefore, the liturgical reform came here after substantial delay. A fully updated missal was published as late as in 1987, and most of the relevant Church documents had

been published by 2000. However, for secular Catholics, composers and musicians including, liturgical books and documents were difficult to access or not known at all for a long time. The first edition of the Liturgy Prayer Book for laymen (1968) reflected only the beginning of the reform. Later editions changed little. Even the fifth edition (2007) contained some confusing contradictions. Some chant books used in Lithuania also reflect single-sided or desultory knowledge of liturgy or liturgical music. This evidences that the issues of *musicæ sacrae* and liturgical renewal in general are not properly considered. There being no regulating body responsible for church music, the development of liturgical music in Lithuania is determined not by the documents of the Catholic Church, but rather by tastes and appreciations of individual priests as well as by chaotic practice of religious movements and music making by ordinary believers, reflecting overall low cultural level of Lithuanian society.